Journal of Iranian Cultural Research, 19(3), 37-67, Autumn 2026

Pournik, H. (2026). Episodic war and frontline society in late modernity: War, social transformation, and the opening of the future. *Journal of Iranian Cultural Research*, 19(3), 37-67. doi: 10.22035/jicr.2026.3674.3877

https://doi.org/10.22035/jicr.2026.3674.3877 URL: https://www.jicr.ir/article_596.html

2008-1847 / © The Authors. This is an open access article under the CC BY 4.0 license (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0).

Research Paper

Episodic war and frontline society in late modernity: War, social transformation, and the opening of the future

Hasan Pournik[1]

Received: May. 9, 2026; Accepted: Aug. 1, 2026

ABSTRACT

Wars are inseparable from human societies. As one of the most significant social phenomena, they have consistently shaped the reorganization of time, space, and socio-cultural relations in modern societies. Nevertheless, framing war and social change in terms of their destructive or regressive consequences for individual and social life appears insufficient. The central aim of this article is to explain the transformative mechanisms of war under conditions of late modernity and to examine its relationship with different forms of social change from a spatiotemporal perspective. The article argues that the three fundamental forms of social change in the modern era—social planning, social reform, and revolution—can be compared on the basis of how they organize time and space, and that their dynamics can be traced through war. In this regard, the article proposes a new understanding of war and society through the concepts of "episodic war" and "frontline society," respectively. It argues that this conceptualization is consistent with the temporal and spatial transformations of the hyper-late modern era, which are moving toward episodization. Episodic war is characterized by features such as speed, rupture, unstable continuity, and an indeterminate temporal horizon. Frontline society, moreover, has emerged only following the integration of new technologies into warfare and the formation of a networked world; consequently, both phenomena acquire meaning within the broader context of an episodized world. Accordingly, within this context, the relationship between the two can be conceptualized as a form of synergy. This transforms war in an episodized world into a multidirectional arena in which conflicting possibilities for accelerating social change emerge at the intersection of the two dynamics of "being" and "becoming", and "being".

Keywords: episodic world, episodic war, frontline society, time-space compression, social transformation

1. Assistant Professor of Sciences and Technology Studies, Institute for Social and Cultural Studies, Tehran, Iran
✉ hassan.poornik@iscs.ac.ir

Iranian Cultural Research

Vol. 19
Issue 3
Autumn 2026

INTRODUCTION

War is one of the most significant social phenomena shaping the organization of time, space, and social relations. Although war is commonly associated with destruction, violence, and social disruption, this article focuses on another dimension of war, namely its capacity to compress time and space and thereby accelerate processes of social transformation. By disrupting temporal sequences, compressing temporal horizons, and reconfiguring space, war generates dynamics within society that can accelerate processes of social transformation. From this perspective, war is not merely a destructive event external to society; rather, it constitutes a condition in which temporal sequences, spatial organization, future horizons, and forms of social action can be reorganized at a pace different from that of ordinary conditions.

Here the temporal-spatial compression is understood within the broader context of an "episodic world" (Poornik, 2026). Under such conditions, human and non-human relations increasingly take shape through a set of intertwined and overlapping episodes, making the logic of simultaneity increasingly significant. Within this context, "episodic war" and "frontline society" (Poornik, 2025) constitute two distinct yet related conditions. Thus, episodic war refers to a particular temporal pattern and dynamic of conflict characterized by speed, rupture, unstable continuity, and an indeterminate temporal horizon. Frontline society, by contrast, refers to a condition in which the boundaries between the frontline and society, the military and the civilian, and war and everyday life become increasingly blurred. Accordingly, frontline society cannot simply be regarded as a consequence of episodic war, nor can the relationship between the two be understood as linear and causal. Rather, within an episodic world, they stand in a synergistic and mutually reinforcing relationship, in which the increasing integration of war and society reinforces both conditions.

From this perspective, the temporal-spatial compression produced by war and the resulting acceleration of social transformation must be understood in relation to the broader transformation of social organization within an episodic world. Episodic war and frontline society represent different dimensions of this broader condition: the former at the level of the temporal pattern and dynamics of conflict, and the latter at the level of social and spatial organization. This connection makes it possible to examine war not only in terms of its destructive consequences, but also in terms of its capacity to generate dynamism, reorganization, and an opening toward the social future.

PURPOSE

The main objective of this article is to explain the transformative mechanism of war from a temporal-spatial perspective and to clarify how the compression of time and space produced by war can accelerate social transformation. In this regard, the article

first seeks to clarify the relationship between war and three fundamental forms of modern social transformation -social planning, social reform, and revolution- in terms of their organization of time, space, and relationship to the future. Second, it examines how the transformative capacity of war is articulated under conditions of the episodicization of the social world. Third, it explains the relationship between episodic war and frontline society as two related and mutually reinforcing conditions within this broader context.

It also seeks to establish a conceptual distinction between "social transformation" and "social progress." Social transformation is a descriptive and analytical concept referring to changes in social structures, relations, institutions, patterns of action, social roles, and the temporal-spatial coordinates of society, whereas progress carries a normative connotation and implies movement toward a more desirable condition. Therefore, acceleration in social transformation resulting from war does not necessarily constitute progress. The article consequently seeks to show that temporal-spatial compression and the dynamics arising from it can create new horizons for action, social reconfiguration, and opening toward the future, without predetermining the direction of such transformation. Accordingly, the article also seeks to explain the relationship between "being" and "becoming" under conditions of war. "Being" refers to stability and the reproduction of the existing condition, whereas "becoming" refers to dynamism, incompleteness, and the possibility of redefining social conditions and future horizons. Within this framework, war is not understood as a necessary pathway toward progress, but as a condition that, through the compression of time and space, can generate competing and multidirectional possibilities for social transformation and the configuration of the future.

METHODOLOGY

The article adopts a qualitative approach based on documentary research and conceptual analysis. The documentary component examines theoretical literature and relevant studies on war, social transformation, and the temporal and spatial dimensions of modern societies. The principal concepts are then analyzed by identifying their dimensions and characteristics, distinguishing them from related concepts, reconstructing and reformulating them conceptually, and situating them in relation to other concepts (Walker & Avant, 2019). On this basis, a conceptual framework is developed to explain the relationship among war, time, space, and social transformation, and the concepts of "episodic war," "frontline society," and "episodic world" are examined in relation to one another. The Russia–Ukraine war is also considered as an illustrative case for examining some of the dynamics of episodic war, the integration of war and society, and emerging forms of social agency and participation.

FINDINGS

Iranian Cultural Research

Vol. 19
Issue 3
Autumn 2026

The findings indicate that time and space constitute central dimensions for understanding social transformation and the transformative capacity of war. In modernity, changes in the perception and organization of time and space have provided the conditions for particular forms of social transformation. Accordingly, the article distinguishes three fundamental forms of modern social transformation—social planning, social reform, and revolution—in terms of their relationship to time, space, and the future. Social planning constitutes a systematic attempt to reduce uncertainty and unpredictability by determining the future in advance within the present; space is likewise redesigned and anticipated for specified forms of action. Social reform, by contrast, is based on temporal continuity and gradual change and, while leaving relatively open spaces for the future, seeks to contain the uncertainty of projects oriented toward the future. Revolution is characterized by the event, rupture in temporal sequences, and the explosion of the present, thereby raising the possibility of a leap toward a different and open future. War, furthermore, incorporates some of the fundamental dynamics of all three forms. In its preparatory and initial stages, it involves military and logistical planning aimed at containing uncertainty; at the discursive and narrative level, it can be accompanied by promises of future reorganization and progress; and in its self-dynamic phases, it can produce rupture in temporal sequences, accelerate historical time, and suddenly redefine future horizons.

From this perspective, the temporal-spatial compression of war is not merely a secondary consequence but constitutes part of its transformative mechanism. By disrupting temporal sequences and altering spatial organization, war can bring about transformations that might otherwise unfold gradually under ordinary conditions within a more compressed temporal horizon. This characteristic becomes particularly pronounced in episodic wars, since the logic of this type of conflict is based on flexibility, speed, short-term dynamics, temporary interruptions, and the possibility of returning to conflict. Episodic wars can therefore generate conditions for the continuous dynamism of society and the acceleration of social and cultural transformations. At the temporal level, episodic war embodies a paradoxical condition: on the one hand, the future horizon becomes compressed and, to some extent, closed within the logic of the wartime situation; on the other hand, an open and seemingly endless horizon is projected for the post-war period. This produces a form of dynamic rupture in the temporal logic of society. At the spatial level, military technologies have historically operated to contract or annihilate distance and increase access to the enemy, while contemporary data-driven and cyber technologies have intensified this process to a point at which the integration of society into war has become increasingly possible.

Within this context, the concept of “frontline society” is introduced to explain the social form of this condition. In a frontline society, the boundaries between the

frontline and society, war and everyday life, and the military and civilian spheres become increasingly intertwined. New communication and military technologies, communication networks, and social infrastructures facilitate this integration. Frontline society is therefore not merely a consequence of episodic war; rather, it is a social form in which war and society increasingly penetrate one another.

The article argues that episodic war and frontline society constitute two distinct but related levels of a broader condition, namely the episodic world. Episodic war concerns the temporal pattern and dynamics of conflict, whereas frontline society concerns the ways in which war penetrates and becomes integrated into social organization and everyday life. Their relationship is not a simple one-way relationship in which one can be regarded merely as the consequence of the other. Rather, within an episodic world, they enter into a synergistic and mutually reinforcing relationship. As war becomes increasingly integrated into social life, infrastructures, communication networks, and everyday activities, society itself becomes increasingly incorporated into the capacity for war, thereby contributing to the readiness, mobilization, and organization required for the continuation of conflict. At the same time, the networked capacity of society can contribute to the continuation and organization of episodes of war.

The examination of the Russia–Ukraine war further indicates that the integration of war and society, together with communication and digital technologies, can provide the conditions for new forms of agency, participation, and social organization. Individuals and social groups can redefine their roles and participate in processes related to war through communication technologies and digital tools. Certain infrastructures and civilian technologies may also be reconfigured in response to wartime conditions. Consequently, wartime conditions cannot be defined solely in terms of disorder, confusion, or social collapse; they can also create possibilities for collective reorientation, the redefinition of social objectives, institutional reconfiguration, and the emergence of new horizons for individual and collective action.

CONCLUSION

The article demonstrates that understanding the relationship between war and social transformation requires simultaneous attention to time, space, and social organization. Its central argument is that war, through the compression of time and space and the disruption of existing temporal-spatial orders, can accelerate the pace of social transformation. War incorporates some of the fundamental dynamics of social planning, social reform, and revolution, but in episodic war this transformative capacity takes a more accelerated, unstable, and episodic form. From this perspective, episodic wars can be understood as drivers of powerful and accelerated social transformations that, through temporal-spatial compression, make possible the

reconfiguration of social life, individual and collective behavior, cultural orientations, and value systems. This argument acquires its full meaning within the context of the episodic world. Episodic war and frontline society constitute two distinct but related levels of this condition: the former represents its temporal and conflictual form, while the latter represents its social and spatial form. Their relationship is not linear or causal, but synergistic and mutually reinforcing, as war and society increasingly penetrate one another. Accordingly, frontline society can activate existing social capacities for preparedness, mobilization, and organization under wartime conditions, while wartime conditions can simultaneously contribute to the continuous reconfiguration of society.

Nevertheless, this article distinguishes between the transformative capacity of war and its capacity to produce progress. Social transformation is neither inherently positive nor negative, and its acceleration alone cannot establish the desirability of its outcomes. War may create possibilities for reconstruction, institutional innovation, social organization, and new forms of participation; yet the same transformative capacity may also lead to destruction, social disintegration, intensified inequality, authoritarianism, the militarization of social life, and political repression. Accordingly, the openness generated by wartime conditions is neither inherently positive nor necessarily directed toward a more desirable condition.

Iranian Cultural Research

Vol. 19
Issue 3
Autumn 2026

Within this framework, opening toward the future does not mean guaranteeing progress or necessarily moving toward a better condition. Rather, it refers to the emergence of new possibilities for action, the redefinition of objectives, the reconfiguration of relations, and the construction of possible futures. The conceptual distinction between “being” and “becoming” can likewise be understood from this perspective. “Being” emphasizes stability, stasis, and the reproduction of the existing condition, whereas “becoming” denotes dynamism, incompleteness, and continuous transformation, as well as the possibility of new forms of action and new social conditions. From this perspective, war can potentially move society from a condition characterized primarily by the reproduction of its existing state toward a condition of becoming and reconfiguration, without predetermining the direction of that becoming.

Ultimately, the article conceptualizes war not as a predetermined pathway toward progress, but as a dynamic and multidirectional condition in which different possibilities for social transformation and openings toward future horizons can emerge. The significance of the concepts of “episodic war,” “frontline society,” and “episodic world” lies precisely in this framework: they make it possible to understand the relationship among war, temporal-spatial compression, accelerated transformation, social temporality, agency, and the future under conditions of late modernity. Thus, the central question of the article is not simply what consequences war has for society, but how the compression of time and space accelerates social

transformation, how this acceleration is articulated within an episodic world, and how episodic war and frontline society, through their synergistic relationship, can generate competing and multidirectional horizons for "becoming" and the reconfiguration of the social future.

NOVELTY

The novelty of this study lies in developing the concepts of "episodic war," "frontline society," and "episodic world" as analytically distinct yet interconnected dimensions of late-modern social organization, arguing that their relationship is synergistic and mutually reinforcing rather than linear or causal. Under such conditions, it develops a temporal-spatial framework for explaining the relationship between war and social transformation, proposing the temporal-spatial compression generated by war as a mechanism that can accelerate the rates of social transformation. A further contribution is the recognition of potentialities for social transformation that activate in the tension between being and becoming during war. In this sense, the study conceptualizes war not as a predetermined pathway toward progress, but as a multidirectional field in which competing possibilities of social transformation and future-making emerge.

Conflict of Interest

The author declares that there is no conflict of interest.

Funding

This research received no financial support from government, private, or non-profit organizations.

AI Use Disclosure

Artificial intelligence tools were not used in this research.

BIBLIOGRAPHY

Adam, B. (2026). *Markaziyat-e Zamān bar No'-e Cheshmandāz-e 'Olum-e Ejtemā'i-ye Bumikhtī* [The Centrality of Time for an Ecological Social Science Perspective]. In H. Pournik (Ed. & Trans.), Time and Society: Essays on Time and the Sociology of Time](pp. 183–214). Tehran, Iran: Shiyār.

Agamben, G. (2025). *Vaz'iyat-e Estesnā'ī* [State of Exception] (P. Imani, Trans.). Tehran, Iran: Ney.

Agnew, J. (2023). Vladimir Putin's territorial trap: What the invasion of Ukraine reveals about the contemporary war-sovereignty nexus. In G. Daho & Y. Richard (Eds.), *War, state and sovereignty: Interdisciplinary challenges and perspectives for the social sciences*. Springer Nature Switzerland AG.

Bensour, M. (2025). *Ārmānshahr dar Bastar-e Tārikh va Naqd* [Utopia in History and Critique] (H. Pournik, Trans.). Tehran, Iran: Shiyār.

Bouthoul, G. (2008). *Jāme'ehshenāsī-ye Jang* [Sociology of War] (H. Farrokhjusteh, Trans.). Tehran, Iran: Elmi.

Brewer, S. A. (2009). *Why America fights: Patriotism and war propaganda from the Philippines to Iraq*. Oxford University Press.

Campbell, D. (1998). *Writing security: United States foreign policy and the politics of identity* (Rev. ed.). University of Minnesota Press.

Childe, V. G. (1944). *Progress and Archaeology*. London: Watts & Co.

Dubuy, M. (2023). When the "War on Terror" undermines the sovereignty of fragile, failing and failed states. In G. Daho & Y. Richard (Eds.), *War, state and sovereignty: Interdisciplinary challenges and perspectives for the social sciences*. Springer Nature Switzerland AG.

Eloranta, J., et al. (Eds.). (2016). *Economic history of warfare and state formation*. Springer.

Flick, U. (2023). *Darāmadī bar Tahqīq-e Keyfī* [An Introduction to Qualitative Research] (H. Jalili, Trans.). Tehran, Iran: Ney.

Ford, M. (2024). From innovation to participation: Connectivity and the conduct of contemporary warfare. *International Affairs, 100*(4), 1531–1549. https://doi.org/10.1093/ia/iiae061

Giddens, A. (1994). Living in a Post-Traditional Society, In: Ulrich Beck, Anthony Giddens, Scott Lash (Authors), *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. New York: Stanford University Press. 56-109.

Giddens, A. (2005). *Payāmad-hā-ye Modernīteh* [The Consequences of Modernity] (M. Salāsi, Trans.). Tehran, Iran: Markaz.

Goldstone, J. (2016). Afzāyesh-e Jam‘iyat va Bohrān-hā-ye Enqelābi [Population Increase and Revolutionary Crises]. In J. Foran (Ed.), *Nazariyehpardāzī-ye Enqelābhā* [Theorizing Revolutions] (F. Ershād, Trans.; pp. 142–162). Tehran, Iran: Ney.

Goodwin, J. (2001). *No other way out: States and revolutionary movements, 1945–1991*. Cambridge University Press.

Goodwin, J. (2016). *Ruykardhā-ye Dowlat-Mahvar darbareh-ye Enqelābhā-ye Ejtemā‘i* [State-Centered Approaches to Social Revolutions]. In J. Foran (Ed.), *Theorizing Revolutions* (F. Ershād, Trans.; pp. 37–50). Tehran, Iran: Ney.

Harrison, M. (2005). The fundamental problem of command: Plan and compliance in a partially centralised economy. *Comparative Economic Studies, 47*(2), 296–314.

Harrison, M. (Ed.). (2008). *Guns and rubles: The defense industry in the Stalinist state*. Yale University Press.

Harvey, D. (2014). *Vaz‘iyat-e Pasāmodernīteh* [The Condition of Postmodernity] (A. Qavāmī-Moqaddam, Trans.). Tehran, Iran: Pejvāk.

Huntington, S. P. (2025). *Sāmān-e Siyāsi dar Javāme‘-e Dastkhosh-e Degargūni* [Political Order in Changing Societies] (M. Salāsi, Trans.). Tehran, Iran: Elm.

Hwang, J. J. (2026). Reassessing Biddle’s modern system: Data-linked kill chains, advanced algorithms, and the evolution of combined arms warfare in the Russo-Ukrainian War. *Defence Studies*, 1–19. https://doi.org/10.1080/14702436.2026.2672089

Ife, J. (2016). *Community development in an uncertain world*. Cambridge University Press.

Jackson, R. (2005). *Writing the war on terrorism: Language, politics and counter-terrorism*. Manchester University Press.

Joas, H., & Knöbl, W. (2012). *War in social thought: Hobbes to the present*. Princeton University Press.

Jünger, E. (1993). *The total mobilization*. MIT Press. (Original work published 1930)

Kenny, S. (2011). *Developing communities for the future*. Cengage.

Kernic, F. (2023). *War, Peace and the Military: Sociological Perspectives*. Wiesbaden: Springer.

Koselleck, R. (2004). *Futures past: On the semantics of historical time*. Columbia University Press.

Kurzman, C. (2019). *Enqelāb-e Tasavvor-nāpazir dar Irān* [The Unthinkable Revolution in Iran] (M. Mollā‘abbāsī, Trans.). Tehran, Iran: Tarjomān.

Madge, C. (1964). Planning, social. In *International encyclopedia of the social sciences*. Macmillan.

Malešević, S. (2012). Wars that make states and wars that make nations: Organized violence, nationalism and state formation in the Balkans. *European Journal of Sociology, 53*(1), 31–63. https://doi.org/10.1017/S0003975612000021

Mann, M. (2012). *The sources of social power, Volume 4: Globalizations, 1945–2011*. Cambridge University Press.

Maulana, M. A. (2025). Diffusion of innovation in the Russia-Ukraine War: A portrait of modern warfare evolution. *Indonesian Journal of International Relations, 9*(2), 325–348. https://doi.org/10.32787/ijir.v9i2.740

Murphy, J. (2026). Gamifying Ukraine's army of drones: Strategic or moral(e) destruction? *International Politics*. https://doi.org/10.1057/s41311-026-00753-w

Nisbet, R. (1994). *History of the idea of progress*. Routledge.

Pinch, T. J., & Bijker, W. E. (1984). The social construction of facts and artefacts: Or how the sociology of science and the sociology of technology might benefit each other. *Social Studies of Science, 14*(3), 399–441. https://doi.org/10.1177/030631284014003004

Poornik, H. (2023). Time and social change in non-Western societies: The 1979 Iranian Revolution as case study. *Time & Society, 32*(4), 488–510. https://doi.org/10.1177/0961463X231184105

Poornik, H. (2025). *Jāme'eh-ye Jebheh-ī: Payāmad-hā-ye Ejtemā'ī-ye Edghām-e Jang dar Zendegī-ye Rūzmarreh* [Frontline Society: The Social Consequences of Integrating War into Everyday Life]. *Iranian Sociological Association*. Retrieved from https://short.do/4KnpNJ

Poornik, H. (2025). The unbearable lightness of empty time: The responses of Iranian intellectuals to the time experiences of modernity. *Social Studies and Research in Iran, 14*(4), 633–661. https://doi.org/10.22059/jisr.2025.392726.1603

Poornik, H. (2026). *Jāme'eh-ye Epizodi: Qodrat va Moqāvemat dar Sarmāyehdāri-ye Motā'akher* [Episodic Society: Power and Resistance in Late Capitalism]. Tehran, Iran: Institute for Cultural and Social Studies.

Poornik, H. (Ed. & Trans.). (2026). *Zamān va Jāme'eh: Jostārhāyi Pīrāmūn-e Zamān va Jāme'ehshenāsī-ye Zamān* [Time and Society: Essays on Time and the Sociology of Time]. Tehran, Iran: Shiyār.

Sennett, R. (2022). *Bā Ham* [Together: The Rituals, Pleasures and Politics of Cooperation] (K. Soohani, Trans.). Tehran, Iran: Afkār.

Shaw, M. (2003). *War and genocide: Organized killing in modern society*. Polity Press.

Skocpol, T. (2020). *Dowlat-hā va Enqelābhā-ye Ejtemā'i* [States and Social Revolutions] (M. Roeintan, Trans.). Tehran, Iran: Sorush.

Taylor, C. (2021). *Tasavvorhā-ye Ejtemā'i-ye Tajaddod* [Modern Social Imaginaries] (F. Rajaee, Trans.). Tehran, Iran: Imam Sadiq University.

Tilly, C. (1992). *Coercion, capital, and European states, AD 990–1992*. Blackwell.

Tiryakian, E. A. (1999). War: The covered side of modernity. *International Sociology, 14*(4), 473–489.

Turner, H. R. (2026). Social movement: Types of social movements. In *Encyclopaedia Britannica*. Retrieved May 31, 2026, from https://www.britannica.com/topic/social-movement/Types-of-social-movements

Walker, L. O., & Avant, K. C. (2019). *Strategies for theory construction in nursing* (6th ed.). Pearson.

Zarembo, K., & Csernatoni, R. (2024). Civil society as arms producer: Oxymoron or reality? Ukraine's drone production in response to the Russian invasion. *Journal of Political & Military Sociology,* 51(2), 220–243. https://doi.org/10.5744/jpms.2024.2004

Abstract

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۹(۳)، ۶۷-۳۷، پیاپی ۷۵، پاییز ۱۴۰۵

پورنیک، حسن (۱۴۰۵). جنگ اپیزودی و جامعه جبهه‌ای: جنگ، دگرگونی اجتماعی و گشایش به سوی آینده. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۹(۳)، ۶۷-۳۷. doi: 110.22035/jicr.2026.3674.3877

شاپا: ۱۸۴۷-۲۰۰۸ URL: https://www.jicr.ir/article_596.html https://doi.org/10.22035/jicr.2026.3674.3877

© نویسندگان / دسترسی به متن کامل مقاله براساس قوانین کریتیو کامانز CC BY 4.0 آزاد است. (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0)

مقاله پژوهشی

جنگ اپیزودی و جامعه جبهه‌ای: جنگ، دگرگونی اجتماعی و گشایش به سوی آینده

حسن پورنیک[۱]

دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۱۹؛ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۱۰

چکیده

جنگ‌ها از جوامع انسانی جدایی‌ناپذیراند. در مقام یکی از مهم‌ترین پدیده‌های اجتماعی همواره بر بازسازمان‌یابی زمان، فضا و مناسبات اجتماعی-فرهنگی جوامع مدرن اثر گذاشته‌اند. بااین‌حال، صورت‌بندی جنگ و دگرگونی اجتماعی برحسب پیامدهای ویرانگر یا پسرفتی برای زندگی فردی و اجتماعی ناکافی به نظر نمی‌رسد. مسئلهٔ اصلی این مقاله تبیین سازوکارهای دگرگون‌ساز جنگ در شرایط متأخر مدرن و بررسی نسبت آن با اشکال مختلف دگرگونی اجتماعی از منظر زمانی ـ فضایی است. این مقاله استدلال می‌کند که سه شکل اساسی دگرگونی اجتماعی در دوران مدرن، یعنی برنامه‌ریزی اجتماعی، اصلاحات اجتماعی و انقلاب، بر اساس نحوهٔ سازمان‌یابی زمان و فضا قابل مقایسه‌اند و پویایی‌هایشان در جنگ قابل جستجو است. در این راستا، این مقاله فهم تازه ای از جنگ و جامعه را به ترتیب بر حسب مفهوم‌پردازی‌های «جنگ اپیزودی» و «جامعهٔ جبهه‌ای» پیشنهاد می‌کند و استدلال می‌کند که این نوع مفهوم ردازی متناسب با دگرگونی‌های زمانی و فضایی دوران مدرن فرامتاخر به سوی اپیزودی شدن است. جنگ اپیزودی، با ویژگی‌هایی چون سرعت، گسست، تداوم ناپایدار و افق زمانی نامتعین مشخص می شود. همچنین جامعه جبهه‌ای تنها پس از ادغام فناوری‌های نوین در جنگ و شکل‌گیری جهان شبکه‌ای پدید آمده است و در نتیجه هر دوی اینها در زمینه فراگیرتر جهان اپیزودی شده معنا می‌یابند. ازاین‌رو، در بستر جهان اپیزودی شده رابطه این دو را می‌توان به‌مثابه نوعی همافزایی صورت‌بندی کرد. این امر جنگ در جهان اپیزودی‌شده را به عرصه‌ای چندجهتی برای شکل‌گیری امکان‌های متعارض تسریع دگرگونی اجتماعی در حد فاصل دو پویایی «بودن» و «شدن» و «بودن» تبدیل می‌کند.

کلیدواژه‌ها: جهان اپیزودی، جنگ اپیزودی، جامعه جبهه‌ای، فشردگی زمان-فضا، دگرگونی اجتماعی

---

۱. استادیار گروه مطالعات علم و فناوری، مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی، تهران، ایران
hassan.poornik@iscs.ac.ir ✉

۱. مقدمه و بیان مسئله

با نگاهی به تاریخ دور و نزدیک بشر دیده می‌شود که منازعه‌ها و جنگ‌های کوچک و بزرگ از تاریخ بشر جدایی‌ناپذیر بوده‌اند. حتی در دوران مدرن که قرار بود ایدهٔ «صلح جهانی» ملل و اقوام گوناگون را گرد هم آورد و در سایهٔ خرد مدرنیته و پیشرفت‌های علمی صلح پایدار و زندگی سعادت‌مند و نیک را برای نخستین بار بر تاریخ بشر حکمفرما سازد، جنگ‌ها ویران‌گرتر و پردامنه‌تر از همیشه -به‌یمنِ پیشرفت‌های علمی، فناوری‌های مدرن و کاربست خِرد (ابزاری)- درگرفتند و تاریخ معاصر را نیز از این منظر از دوران ماقبل متمایزنشدنی ساختند (تیریاکیان[1]، ۱۹۹۹؛ شاو[2]، ۲۰۰۳) در این زمینه، جنگ‌ها پدیده‌هایی چندبعدی‌اند که دامنه‌شان صرفاً به مناسبات ژئوپولیتیکی و رقابت‌ها و تخاصم‌های میان دولت‌ملت‌های مدرن محدود نمی‌شود همچنین از موضوع صلح و حقوق بین‌الملل فراتر می‌رود. آن‌ها صرفاً پدیده‌های بیرونی نیستند که جوامع را درگیر کنند یا بر آن‌ها تحمیل شوند. بلکه، مناسبات اجتماعی و فرهنگی و فکری درونی جامعه پیشاپیش اسباب و زمینه‌هایی را برای جنگ‌ها فراهم کرده‌اند (یوآس[3]، ۲۰۱۲) و به نوبه خود، زندگی اجتماعی نیز در حین و پس از جنگ دستخوش دگرگونی‌هایی می‌شوند. به سخن دیگر، منازعه‌های نظامی میان دولت‌ملت‌ها بر مناسبات اجتماعی تأثیر می‌گذارند و با پویایی‌های خودشان زندگی فردی وجمع را دگرگون می‌سازند (تیلی[4]، ۱۹۹۲؛ مان[5]، ۲۰۱۲). ازاین‌رو، بررسی رابطه این دست منازعه‌ها با دگرگونی در مناسبات اجتماعی راه را برای فهم تازه‌ای از جوامع مدرن، دگرگونی و بازسازی نهادهای اجتماعی و بازجهت‌گیری‌های نظام‌های فرهنگی می‌گشاید.

از سوی دیگر، همان‌گونه که دانشمندان علوم اجتماعی و جامعه‌شناسانی از طیف‌های گوناگون اندیشه‌ای و نظری بحث کرده‌اند، مدرنیته و فرایندهای مدرنیزاسیون هنگامی

1. Tiryakian
2. Shaw
3. Joas
4. Tilly
5. Mann

گسترش یافتند و دست به کار دگرگونی جوامع شدند که دگرگونی‌های اساسی در مختصات زمانی و فضایی جامعه بسط یافتند و فهم‌های تازه فردی وجمعی از زمان و مکان در ساختارهای فرهنگی و اجتماعی جوامع تثبیت شدند (گیدنز[1]، ۱۳۸۴؛ هاروی[2]، ۱۳۹۳؛ سِنِت[3]، ۱۴۰۱؛ پورنیک، ۱۴۰۵). بدین ترتیب، فهم‌های اساسی‌تر و جامع‌تر از جامعه مدرن در بررسی دگرگونی‌ها و بازصورتبندی‌های مختصات فضایی-زمانی آن‌ها نهفته است. از این چشم‌انداز، به نظر می‌رسد که تبیین دگرگونی‌های اجتماعی برحسب رابطه میان جنگ و دگرگونی‌های فضایی-زمانی جامعهٔ مدرن رهیافتی نو و پربار برای فهم دگرگونی‌های اجتماعی جوامع مدرن متأخر فراهم می‌کند.

به‌طور مشخص‌تری، در حوزه مطالعات جنگ بخش بزرگی از نظریه اجتماعی دوران پساجنگ جهانی دوم، بر نظم و حفظ وضعیت‌های موجود متمرکز بود (کرنیک[4]، ۲۰۲۳، ۵). هرچند به نظر می‌رسد که این وضعیت تغییر کرده است. در نیمه اول سده بیست ویکم منازعات نظامی تازه‌ای را شاهدیم از فراگیرشدن وضعیت‌های استثنایی در بسیاری از جوامع لیبرالی غربی از پی اعلام جنگ ظاهراً بی پایان علیه تروریسم تا پدیده جنگ‌های سرزمینی که اخیراً با جنگ اکراین و روسیه دامنه‌شان تا اروپا کشیده شده است. این واقعیت‌های ستیزه‌ای نوپدید مستلزم رهیافت‌های تازه‌ای در علوم اجتماعی هستند که از پارادایم‌های پیشین نظم (در دوره پساجنگ جهانی دوم) و پارادایم وضعیت‌های استثنایی (در اواخر سده بیستم و سال‌های اولیه سده بیست‌ویکم، برای نمونه نک. آگامبن[5]، ۱۴۰۴) فراتر روند و پویایی‌ها جنگ را در جای خودش بازشناسی کنند و رابطه‌شان را با مناسبات اجتماعی پویای جوامع مدرن متأخر بررسی کنند. در این زمینه، فهم جنگ به‌مثابه نیروی محرکه دگرگونی ساختارهای فضایی و زمانی جامعه (و در نهایت خود جامعه) فهم‌های تازه‌ای را از شرایط کنونی جوامع مدرن، آینده‌های پیش رویشان ممکن می‌سازد.

1. Giddens
2. Harvey
3. Senneth
4. Kernic
5. Agamben

متن حاضر، جنگ را به‌مثابه نوعی فشرده‌سازی رژیم‌های زمانی-فضایی مستقر صورت‌بندی می‌کند و آن را عاملی برای شتاب بخشیدن به دگرگونی اجتماعی ارزیابی می‌کند. این مقاله همچنین استدلال می‌کند که در آستانه نیمه دوم سده بیست‌ویکم پدیده جنگ در حال دگرگونی است و با شکل‌های تازهٔ جنگ روبه‌رو هستیم. در این راستا، به نظر می‌رسد که «جنگ‌های بی‌پایان»[1] که در آغاز این سده با «جنگ علیه تروریسم» به راه افتادند امروزه به شکل «جنگ‌های اپیزودی»[2] درآمده‌اند. همچنین، اکنون به نظر می‌رسد که -به یمن فناوری‌های نوین- خود جامعه به شکل نوعی خط مقدم جنگ بازپیکربندی می‌شود که می‌توان آن را «جامعه جبهه‌ای»[3] نامید. ازاین‌رو، استدلال دیگر و اساسی این مقاله از این قرار است که (در کنار تهدیدهای انسداد و گسست و ویرانی) جنگ‌های اپیزودی‌شده در مدرنیته متأخر به رژیمی زمانی-فضایی راه می‌برند که پویایی‌های برنامه‌ریزی، اصلاح و انقلاب (الگوهای اساسی دگرگونی جامعهٔ مدرن) را هم‌زمان در خود فشرده می‌کنند و از این طریق چه‌بسا این جنگ‌ها بتوانند همچون نیروی محرکهٔ دگرگونی اجتماعی (مشارکتی) عمل کنند.

مقاله حاضر به این شکل ساماندهی شده است: در بخش نخست، اصطلاح «جنگ‌های اپیزودی» مطرح و بحث می‌شود جنگ‌های کنونی به شکل جنگ‌های اپیزودی درآمده‌اند. به عبارتی، آن‌ها به جنگ‌های انعطاف‌پذیری تبدیل شده‌اند که با دریچه‌های کوتاه و میان‌مدت آتش‌بس و پنجره‌های فرصت و تهدید مشخص می‌شوند و عملاً تصوری از پایان قطعی‌شان در افق نیست. در ادامه، در همین بخش اصطلاح «جامعه جبهه‌ای» نیز به «جنگ‌های اپیزودی‌شده» مرتبط می‌شود و دلایل «جبهه‌ای شدن» جامعه در وضعیت جنگ‌های اپیزودی‌شده برشمرده می‌شود. به کوتاهی، اصطلاح «جامعه جبهه‌ای» به این واقعیت اشاره می‌کند که به یُمن فناوری‌های نوین، در شرایط جنگ کنونی خود جامعه نیز به خط مقدم جنگ تبدیل می‌شود و در زندگی

1. ongoing war
2. episodic wars
3. Frontline Society

روزمره در جنگ ادغام می‌شود. در بخش دوم، از چشم‌اندازی زمانی-فضایی انواع دگرگونی‌های اجتماعی اساسی در جامعهٔ مدرن، یعنی، برنامه‌ریزی اجتماعی، اصلاحات اجتماعی و انقلاب بررسی می‌شوند و بُردارهای زمانی هر یک از این‌ها از نظر گشایش زمانی و فضایی ترسیم می‌شود. سپس، در بخش پایانی، با انجام مقایسه میان این شکل‌های دگرگونی اجتماعی و جنگ، این مقاله از این ایده دفاع می‌کند که از چشم‌اندازی زمانی جنگ تا اندازه زیادی پویایی‌های همه این شکل‌های دگرگونی اجتماعی را دربرمی‌گیرد، و ازاین‌رو، جنگ را می‌توان همچون نیروی محرکهٔ عظیمی برای بازسازی و دگردیسی ساختارهای اساسی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی جامعه فهم کرد. به سخن دیگر، جنگ‌های اپیزودی‌شده که کل جامعه را در خود ادغام می‌کنند و افق‌های زمانی و فضایی فراخی می‌گشایند نیرویی مؤثری را برای دگرگونی جهت‌مند زندگی اجتماعی رها می‌کنند. در پایان، این مقاله استدلال می‌کند که ایده جنگ به‌مثابهٔ نیرویی برای دگرگونی چنانچه با مشارکت جمعی همراه شود چه‌بسا از آسیب‌های جمعی و فردی و ویرانی‌های جنگ بکاهد.

۲. مبانی نظری

همان‌گونه که مردم‌شناسانی که بر روی جوامع نخستین مطالعه می‌کنند دریافته‌اند، جوامع انسانی هیچگاه ایستا نبوده‌اند، بلکه همواره، البته با نرخ‌ها و دامنه‌های متفاوتی، در حال دگرگونی بوده‌اند (گیدنز، ۱۹۹۴). این نرخ‌های دگرگونی به‌واسطهٔ عوامل گوناگون محیطی، اجتماعی-فرهنگی و همچنین اکتشافات عملی و نوآوری‌های فناوری تأثیر می‌پذیرند. با این همه، در دورهٔ مدرن، علاوه‌بر دگرگونی‌های درون‌ذاتی و پرنوسان جوامع انسان، شکل‌های دیگری از دگرگونی اجتماعی نیز پدید آمده‌اند که بیشتر ناشی از پویایی خاص خود مدرنیته و فرهنگ مدرنیته در ابعاد فضایی و زمانی بوده‌اند.

در بُعد فضایی، در مدرنیته آغازین، با ابداع «چشم‌اندازگرایی»[1] در هنر و «نقشه‌برداری»

1. perspectivism

ریاضی در جغرافیا، فهم تازه‌ای از فضا به‌مثابهٔ ظرفیتی محاسبه‌پذیر، کنترل‌پذیر و مناسب برای کنش و تجربه شکل گرفت. چشم‌اندازگرایی در واقع به سوژه (فاعل شناسا) امکان داد که در فاصله‌ای معین از ابژه‌ها (شناخته‌ها) قرار گیرد و آن را رصد و محاسبه و ازاین‌رو کنترل کند (هاروی، ۱۳۹۳، ۳۳۰). در نتیجه، فضای قدیم که برحسب نوعی پایگان الاهیاتی نظم یافته بود و در آن جایگاه همه موجودات و انسان‌ها یا گروه‌های انسانی کم‌وبیش پیشاتعیین‌شده اختصاص یافته بود جای خود را به فضای سه‌بُعدی داد که در آن نظم چیزها دنیوی نگریسته شد و با تحرک و نسبی‌بودن مشخص شد (تیلور[1]، ۱۴۰۰). از این پس سوژه‌ها توانا شدند که در فضا دست به کنش و تجربه بزنند و آن را برسازند همچنین به فضاهای اجتماعی به‌مثابهٔ زمینه‌هایی برای تحرک و رقابت و پیشرفت بیندیشند. در پیوند با همین دگرگونی، «نقشه‌برداری» قلمروهای جغرافیایی را که پیش از آن دسترسی‌ناپذیر دانسته می‌شدند، دسترس‌پذیر ساخت و زمینه‌ها را برای اکتشافات و البته منازعات و جنگ‌های میان دولت‌ملت‌ها بعدی فراهم کرد.

در بُعد زمانی نیز بازپیکربندی و بازسازی ساختارهای زمانی جامعه راه را برای فهمی دنیوی از آینده گشود. در این دگرگونی ساختار زمانی، الگوی پیشین زمان حال گسترده‌ای که گذشته را در خود ادغام کرده بود و تنها به آینده‌ای نزدیک معطوف بود، جای خود را به زمان خطی داد که در آن گذشته و حال و آینده تااندازه‌ای از هم متمایز بودند که برای سوژه‌های مدرن انگاره‌ای از حرکت به سوی آینده لمس‌پذیر شد (کوسلک[2]، ۲۰۰۴). به سخن دیگر، افراد می‌توانستند زندگی‌های فردی و جمعی‌شان را بر اساس نوعی بهبود بیشتر و حرکت به وضعیت‌های بهتر بر اساس تمایزگذاری میان گذشته و حال و آینده درک کنند. به‌طور تنگاتنگی با این نوع خودفهمی فردی و جمعی تازه، مفهوم «پیشرفت» جایگاه کانونی در فرهنگ‌های مدرن یافت (نیسبت[3]، ۱۹۹۴). بر این اساس، در جوامع مدرن و افرادی که در آن‌ها زندگی می‌کردند فهمی دنیوی از آینده با فهم الاهیاتی پیشین جایگزین

1. Taylor
2. Koselleck
3. Nisbet

شد. در نتیجه، به جای آینده‌ای محتوم و فروبسته که وعدهٔ پایان آن داده شـده بـود، انگـاره کانونی پیشرفت بر حرکت به سوی آینده‌های گشوده و متکثـر و نـامعین بنـا شـده بـود. در اینجا لازم است میان «دگرگونی اجتماعی» و «پیشرفت اجتماعی» تمایز گذاشته شود.

همان‌گونه که در ادامه بحث خواهد شـد، دگرگـونی اجتمـاعی مفهـومی توصـیفی و تحلیلی است که بر دگرگونی سـاختارها، روابـط، نهادهـا، الگوهـای کـنش، نقش‌هـای اجتماعی و مختصات زمانی-فضایی موجود در یک جامعه دلالت می‌کنـد. از ایـن‌رو، دگرگونی اجتماعی نه مقوله‌ای هنجاری است و و لزوماً متضـمن داوری ارزشـی دربـاره مطلوب یا نامطلوب بودن این دگرگونی‌هـا. در مقابـل، انگـاره پیشـرفت آشـکارا وجهـی هنجاری را حمل می‌کند و متضمن تصور حرکت از یک وضعیت اجتماعی به وضـعیتی مطلوب‌تر یا بهبودیافته‌تر است. در این راستا، جنگ نیـز می‌توانـد بـه دگرگونی‌هـایی در ساختارها و مناسبات اجتماعی بینجامد، سرعت دگرگـونی را افـزایش دهـد و همچنـین افق‌های تازه‌ای برای کنش فردی و جمعی بگشـاید. بـا ایـن همـه، سـمت و سـوی ایـن دگرگونی از پیش تعیین‌شده نیست و می‌تواند به پیامدهای متفاوت و حتـی متعـارض، از بازسـازی و نـوآوری نهـادی تـا فروپاشـی اجتمـاعی، تشـدید نـابرابری، اقتـدارگرایی، نظامی‌شـدن زنـدگی اجتمـاعی و سـرکوب سیاسـی، بینجامـد. بنـابراین، «ظرفیـت دگرگون‌ساز» جنـگ را نبایـد بـا «ظرفیـت پیشرفت‌سـاز» آن یکسـان گرفـت. بـا چنـین ملاحظه‌ای، می‌توان شیوه‌های اساسی دگرگونی در دوران مدرن را از یکدیگر متمایز کرد.

در دوران مدرن برجسته‌ترین نمودهای این دگرگونی‌ها خودشان را در سـه انگـاره بـه هم مرتبط هرچند متضاد نشان دادند، یعنی، انقلاب، اصلاح، و برنامه‌ریزی اجتماعی.

۱. انقلاب: در علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب‌ها با «دگرگونی سریع، بنیادین و خشن»، بسته به رهیافت خاص نظری و تاریخی، در نظـم ارزش‌هـای موجـود (هانتینگتون[1]، ۱۴۰۴)، یا در نهادها و بنیان مشروعیت موجود (اسکاچپول[2]، ۱۳۹۹)، یا

1. Huntington
2. Skocpol

دولت مستقر (گودوین[1]، ۱۳۹۵؛ گلدستون[2]، ۱۳۹۵) مشخص می‌شوند. این تعاریف همگی در این برداشت سهیم‌اند که انقلاب با نوعی گسست خشن و یکباره همراه است. این ویژگی در واقع انقلاب را از سایر دگرگونی‌های اجتماعی جامعه مدرن متمایز می‌سازد و آن را با اصطلاحاتی مانند «رخداد» (جورجیو آگامبن[3])، » گسست در اکنون» (والتر بنیامین[4])، «تصورناپذیری» (چالرز کورزمن[5]) مرتبط می‌سازد (پورنیک، ۱۴۰۴؛ ۲۰۲۵). انقلاب را در چارچوبی زمانی ـ فضایی صورت‌بندی کنیم، انقلاب نوعی گسست یکباره و قطعی از وضعیت‌های موجود و تاریخ‌های گذشته و گذشتگان، در افق زندگی فردی و جمعی سوژه‌های مدرن، معنا خواهد داد.

با این همه، مطالعات انقلاب در علوم انسانی همواره از نوع پس‌نگرانه یا پساواقعه هستند، در نتیجه چیزی که وهلهٔ انقلاب را مشخص می‌کند نوعی پیشبینی‌ناپذیری حاد و تصوری‌ناپذیر است (کورزمن[6]، ۱۳۹۸)، این امر در واقع به‌واسطه نوعی گسست در زمان حال و خواست جمعی برای بازجهت‌دهی به نظم زمانی و فضایی موجود رخ می‌دهد. به سخن دیگر، افراد در برهه انقلاب خواهان بازترسیم جمعی افق‌های عمل و تجربه برحسب گشایش تاریخ یکسره در فراسوی وضعیت‌ها و مناسبات موجود هستند. از این دریچه که بنگریم، در مقایسه با شورش‌ها و قیام‌های دوران قدیم، انقلاب‌ها پدیده‌ای نوین و متعلق‌به دوران مدرن هستند که تنها با دگرگونی در مناسبات فضایی و زمانی جامعه مدرن امکان‌پذیر شده‌اند. همچنین، شاید با توجه به همین بازتعریف فضایی و زمانی دوران مدرن باشد که در گیرودارِ تحولات عظیم اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی انفجاری از نسخه‌های دنیوی آرمان‌شهرگرایی نیز دیده می‌شود (آبنسور[7]، ۱۴۰۴) که به‌نوبهٔ خود بر گسست از زمان حال و بازپیکربندی توالی زمان جاری دلالت می‌کند.

1. Goodwin
2. Goldstone
3. Giorgio Agamben
4. Walter Benjamin
5. Charles Kurzman
6. Kurzman
7. Abensour

۲. اصلاح اجتماعی: اصلاح اجتماعی به‌مثابه مفهومی مدرن و برخاسته از نویدهای سیاسی و اجتماعی مدرنیته برای زندگی بهتر فردی و جمعی بر اساس ارزش‌های موجود ابعاد و معانی فراوانی را حمل می‌کند. اصلاح اجتماعی تغییری را دنبال می‌کند که چارچوب‌های ارزشی موجود را حفظ و هم‌زمان متحقق کند. همان‌گونه‌که در بریتانیکا آمده است، در مقابل «جنبش‌های انقلابی»، یک جنبش اصلاحی «دگرگونی‌ای را دنبال می‌کند که ارزش‌های موجود را حفظ کند اما ابزارهای بهبودیافته پیاده‌سازی‌شان را فراهم کند» (ترنر[1]، ۲۰۲۶). از چشم‌اندازی زمانی-فضایی می‌توان گفت که اصلاح اجتماعی تنها هنگامی امکان طراحی و اجرا یافتند که الگوهای مدرن زمانی و فضایی برحسب توالی زمانی و جدایی مکان از فضا تثبیت شدند (کوسلک، ۲۰۰۴). در این راستا، الگوهای مدرن زمان برحسب توالی و خطی‌بودن نوعی زمان حال تثبیت شده را فراهم آورد که نه تنها برای انباشت تجربه‌های پیشین به کار آمد بلکه زمینه‌های کافی را برای طراحی و برنامه‌ریزی برای حرکت به آینده‌ای که فاصله و تفاوت معناداری با اکنون و گذشته خواهد داشت فراهم کرد. اصلاح اجتماعی نیز پدیده‌ای متعلق به دوران مدرن است. از واژگان امیل دورکیم کمک بگیریم، تنها در جوامع مدرن با پاگیری و گسترش فرایندهای تفکیک اجتماعی همبستگی مکانیکی جامعهٔ قطاعی پیشین جای خود را به همبستگی ارگانیکی جامعهٔ تفکیک یافته می‌دهد و اصلاح اجتماعی بخش‌های گوناگون جامعه بدون فروپاشی کلیت مناسبات اجتماعی موجود ممکن می‌شود. همچنین در انگاره اصلاح اجتماعی به‌طور ضمنی انگاره‌ای از پیشرفت می‌تپد که پویشی گام‌به‌گام و حساب‌شده به سوی آینده‌ای بهبودیافته، بهتر از امروز و کم‌وبیش اطمینان‌بخش را نوید می‌داد. ازاین‌رو، برخلاف انقلاب که ازاساس با «رخداد» مشخص می‌شود و با عدم قطعیت افراطی پیش می‌رود، اصلاح اجتماعی به‌دنبال تداوم و تثبیت توالی‌های زمانی و از این رو کاستن از ناقطعیتی است که انقلاب را برای بسیاری دل‌شوره‌آور می‌کند.

۳. برنامه‌ریزی اجتماعی: در مقایسه، تعاریف گوناگونی از برنامه‌ریزی اجتماعی وجود

1. Turner

دارند که در میان آن‌ها کم‌وبیش نوعی چارچوب‌بندی زمانی و فضایی کنش و اهداف فردی و جمعی در راستای آینده‌ای مشخص و پیش‌بینی‌شده مشترک است. فی‌المثل در تعریفی کلاسیک، مدج[1] (۱۹۶۴)، برنامه‌ریزی را نوعی تدوین کنش‌های آینده در چارچوب نهادها و منابع اجتماعی موجود می‌داند. درحالی‌که به‌تدریج این تعریف محافظه‌کارانه با تأکید بر دگرگونی اجتماعی از راه برنامه‌ریزی، توجه به ارزش‌های اجتماعی و مشارکت دموکراتیک کامل‌تر شد (کنی، ۲۰۱۱؛ ایفی[2]، ۲۰۱۶). در این راستا، از چشم‌اندازی زمانی می‌توان گفت که «برنامه‌ریزی اجتماعی» زمان را برای تعین بخشیدن به آینده به خدمت می‌گیرد. به سخن دیگر، برنامه‌ریزی در زمان حال برای آینده در واقع به معنای کاستن هرچه بیشتر امکان‌های آینده و ازاین‌رو ویژگی‌های نامعینی و پیش‌بینی‌ناپذیری آینده به نفع زمان حال است (آدام[3]، ۱۴۰۵). ازاین‌رو، کار برنامه‌ریزی اجتماعی عبارت است از فروبستن افق‌های آینده، پیش‌ترسیم فضاهای کنش و تجربه و جهت‌دهی حرکت‌های فردی و جمعی به سمت‌وسوی‌های معینی که در زمان حال قالب زده شده‌اند.

با توجه به آنچه گفته شد، اندیشه برنامه‌ریزی اجتماعی آن بخشی از وعده مدرنیته برای امنیت و رهایی از ترس‌های وجودی را بازتاب می‌دهد که افسارگسیختگی و ناشناختگی جهان‌های پیرامون را برمی‌انگیختند؛ نوعی آرامش وجودی ناشی از کاستن از ناقطعیت‌ها و عناصر و پدیده‌های پیش‌بینی‌ناپذیر و ناشناخته. این وعده گاهی در مقابل وعدهٔ دیگر مدرنیته یعنی خودمختاری و استقلال سوژه‌های آزاد قرار می‌گیرد. در واقع، پروژه‌های لیبرالی مدرنیته نیز با این همین وعده تحقق یافته‌اند. آن‌ها از این ایده اساسی دفاع می‌کنند که سوژه‌های آزاد و رهاشده از بندهای دوره پیشامدن بایستی از میان گزینه‌های پیش رویشان در افقی گشوده و رها برای کنش و تجربه دست به انتخاب بزنند. بنابراین، بی جهت نیست که همواره در لیبرال دموکراسی‌های غربی با دیده ظن و تردید به ایده برنامه‌ریزی اجتماعی نگریسته شده‌اند. آن‌ها در ایده برنامه ریزهای اقتصادی و اجتماعی

1. Madge
2. Ife
3. Adam

سفت و سخت -مقایسه کنید با برنامه‌های معروف ۵ ساله شوروی سابق یا برنامه‌های پنج‌ساله اقتصادی و اجتماعی چین و ایران- همواره نوعی انسداد افق‌های زمانی آینده و فضاهای کنش و اختیار را می‌بینند که دست‌وپای سوژه‌های آزاد مدرن را برای پیشبرد و تحقق پروژه‌های زندگی فردی و جمعی‌شان می‌بندند (پورنیک، ۲۰۲۳).

۳. پیشینه تحقیق

تاکنون مطالعات فراوانی درباره رابطه جنگ میان دولت‌ها و دگرگونی‌های اجتماعی انجام شده‌اند که از چشم‌انداز خاصی به پیامدهای جنگ و چندوچون دگرگونی‌های اجتماعی پرداخته‌اند. در این زمینه این مطالعات میان‌رشته‌ای (در مشارکت میان تاریخ، علوم سیاسی، روابط بین‌الملل و ...) را می‌توان به‌لحاظ رهیافتی به دو دسته کلی تقسیم کرد: دسته نخست بیشتر به مناسبات جنگ و جامعه از منظر ثبات و نظم اجتماعی نگریسته‌اند. دسته دوم، برعکس، به رابطه میان دگرگونی‌های اجتماعی و جنگ علاقه‌مند بوده‌اند.

در مطالعات دسته اول، برای نمونه، چارلز تیلی[1] (۱۹۹۲) در جامعه‌شناسی تاریخی‌اش شکل‌گیری دولت-ملت‌های اروپایی را با نیروی دگرگون‌ساز جنگ‌های میان واحدهای سیاسی پیوند می‌زند. این واحدهای سیاسی در پی جنگ با ضرورت بسط نظام «مالیات‌گیری» سراسری، تأسیس «ارتش دائمی»، ایجاد «دیوانسالاری» و ترسیم قلمروی جغرافیایی و سیاسی مشخص روبه‌رو شدند که از نظر تیلی پیش‌شرط‌های اساسی تأسیس دولت ملت‌های مدرن بودند. در این راستا، در دوران معاصر، مالیشویش[2] (۲۰۱۲) نیز درباره جنگ‌های بالکن استدلال کرده است که این جنگ‌ها به تقویت بنیه‌های فکری-ایدئولوژیک و نیز ظرفیت‌های دیوانسالارانه طرفین تخاصم انجامیدند و به گسترش سازمان اداری، بسیج جمعی و سرانجام انسجام هویتی کمک کردند. این مطالعات نشان می‌دهند که برخلاف جنگ‌های داخلی که در واقع براثر چندپارگی سیاسی-اجتماعی رخ

1. Charles Tilly
2. Malešević

می‌دهند و شکاف‌های موجود را عمیق‌تر و چه‌بسا تخاصمی می‌کنند، جنگ میان دولت‌ملت‌ها، ادغام و همبستگی اجتماعی را تقویت می‌کند.

دسته دوم، به رابطهٔ میان جنگ و کارکرد آن در دگرگونی حاکمیت، و اقتدار سیاسی (دولت) پرداخته‌اند. این دسته از مطالعات میان‌رشته‌ای پیرامون این ایده مرکزی استدلال می‌کنند که جنگ همچون نیروی محرکه‌ای برای دگرگونی و بازپیکربندی حاکمیت سیاسی عمل می‌کند. برای نمونه، آگنیو[1] (۲۰۲۳) در تاریخ مدرن اروپا چهار مرحله از «نظم ژئوپولیتیکی» را از یکدیگر متمایز می‌کند: نظم ژئوپولیتیکی اروپایی/انگلیسی (۱۸۷۵-۱۸۱۵)، رقابت میان امپراتوری (۱۹۴۵-۱۸۷۵)، جنگ سرد (۱۹۹۰-۱۹۴۵)، و نظم ژئوپولیتیکی جهانی[2]. نویسنده سپس بحث می‌کند که هر یک از این مراحل به «رژیم‌های متفاوت حاکمیت»، به ترتیب، رژیم کلاسیک، امپریالیستی، ادغام‌گرا[3]، و جهان‌گرا[4] انجامیدند. در این زمینه، یکی دیگر از علایق پژوهشی همانا «جنگ و شکل‌گیری دولت» است (هریسون[5]، ۲۰۰۵). هریسون در این زمینه مطالعات مقایسه‌ای-تاریخی در رابطه با دولت‌های درگیر جنگ انجام داده است و به نتیجه رسیده است که عوامل اقتصادی در پیروزی در جنگ‌ها ایفا می‌کنند. به سخن دیگر، همبستگی مثبتی میان ثروت ملی و پیروزی در جنگ وجود دارد. بنابه این مطالعه، دولت‌ها از تهدید خارجی برای سرکوب مخالفان، تحکیم قدرت داخلی و بسیج از-بالا-به-پایین منابع سود می‌برند (هریسون، ۲۰۰۵؛ ۲۰۰۸). در نتیجه، درحالی‌که جنگ در هر دو صورت‌بندی سیاسی دیکتاتوری و دموکراسی بر شکل‌گیری دولت اثرگذار بوده است (الورانتا و همکاران[6]، ۲۰۱۶).

همان‌گونه که پیداست، مقاله حاضر به این دسته اخیر از مطالعات نزدیک‌تر است و جنگ را به‌مثابه عاملی مهم در فشردگی زمانی-فضایی و از این راه در شتاب

1. Agnew
2. Global Geopolitical Order
3. integrationist
4. globalist
5. Harrison
6. Eloranta et al.

دگرگونی‌های اجتماعی ارزیابی می‌کند. با این همه، تفاوت اساسی که بحث این مقاله را از ادبیات موجود متمایز می‌سازد به رهیافت خاص این مقاله به طرح واره دگرگونی اجتماعی بازمی‌گردد. در اینجا دگرگونی اجتماعی صرفاً برحسب دگرگونی‌های مناسبات نهادی و سازوکارهای تثبیت و استمرار نظم سیاسی نگریسته نمی‌شود، بلکه دگرگونی در ساختارهای زمانی و فضایی جامعه به‌مثابه عاملی در پس دگرگونی اجتماعی فهمیده می‌شود (همان‌گونه که در بالا بحث شد، دگرگونی‌ها برحسب زمان-فضا در سه طرح‌واره اصلی دگرگونی اجتماعی جامعه مدرن بازتاب می‌یابند) و جنگ به مثابه عاملی در شتاب بخشیدن به بازپیکربندی زمانی و فضایی جامعه.

۴. روش‌شناسی

این مقاله برای تفسیر مفاهیم و ساخت مقوله‌ها از روش کیفی بهره می‌برد. به‌طور خاص در اینجا روش‌های اسنادی و تحلیل مفهومی[1] به کار گرفته می‌شوند. نخست، از روش اسنادی (فلیک[2]، ۱۴۰۲) برای بررسی ادبیات نظری و تاریخی موجود درباره جنگ و دگرگونی اجتماعی و مختصات زمانی و فضایی جوامع مدرن استفاده می‌شود. سپس یافته‌های به‌دست‌آمده از روش تحلیل اسنادی برای تحلیل مفهومی به کار گرفته می‌شود. مراحل تحلیل مفهومی از این قرار هستند: نخست، ابعاد و ویژگی‌های مفاهیم مشخص می‌شوند، سپس، در مقایسه‌ای با مفاهیم مشابه، تمایزهای اساسی مفاهیم برجسته می‌شوند. در مرحله بعدی، مفهوم بازسازی و بازصورت‌بندی می‌شود و در ارتباط با سایر مفاهیم قرار می‌گیرد. طرح‌واره مفهومی که در پایان ترسیم می‌شود برای تبیین واقعیت به کار گرفته می‌شود (والکر و وانت[3]، ۲۰۱۹).

1. Conceptual analysis
2. Flik
3. Walker & Avant

۵. یافته‌ها

۵-۱. از جنگ‌های بی‌پایان تا جنگ‌های اپیزودی

بـه نظـر می‌رسـد کـه امـروزه در دوره مدرنیتـه فرامتـأخر جنگ‌هـای کنـونی در اهـداف و رویه‌هایشان دگرگون شده‌اند. این نـوع جنگ‌هـای اخیـر ویژگی‌هـای خاصـی را هـم نشـان می‌دهند. از سویی، برخی از آن‌ها گویی پایانی ندارنـد یـا پایـانی برایشـان متصـور نیسـت، ازاین‌رو عنوان «جنگ‌های بی‌پایان» به‌خوبی بر ماهیت‌شان دلالت می‌کند. این جنگ‌ها کـه به‌ویژه در سال‌های پایانی سده بیستم در چارچوب شناخته‌شده «جنگ بـا تروریسـم» بـه راه افتادند، که با ویژگی‌های کلاسیک و شناخته‌شده جنگ مطابقت نداشتند/ندارند. جنگ‌هـای بی‌پایان علیه تروریسم پس از ۱۱ سـپتامبر شـدت و دامنـه بیشـتری هـم یافتنـد. آن‌هـا علیـه دشمنان خطرناک فرضی به راه انداخته می‌شوند، فراگیر و بی‌مرز هستند و به‌جـای جنـگ بـا یک واحد سیاسی–سرزمینی مشخص و رسمی و ارتش کلاسیکش، دامنه‌ای وسیع دارنـد: از کوچه و محله و خیابان شهرهای خودی تا سراسر جهان (از خاورمیانـه تـا صـحراهای مرکـز آفریقا) (آنگیو، ۲۰۲۳؛ دابی[1]، ۲۰۲۳). ازاین‌رو، اعـلام پیـروزی یـا صـلح در آن‌هـا بسـیار دشوار و مبهم و حتی دل‌بخواهی است. هرچند که جنبه‌های روایی و گفتمانی بسیار پررنـگ به مشروعیت و تداومشان کمک می‌کنند (این جنگ‌ها که با دو قطبـی حـادی میـان مردمـان خـوب، لیبـرال، آزادی‌خـواه و صلح‌دوسـت در برابـر دشـمن (تروریسـت‌های) بـدکردار، ویرانی‌خواهی توجیه می‌شوند (کمبپل[2]، ۱۹۹۸؛ جکسون[3]، ۲۰۰۵).

اما انواع اخیرتری از جنگ‌ها نیز درگرفته‌اند که با مشخصه خاص‌شان همان اپیزودی‌بودن است. «جنگ‌های اپیزودی» منازعـاتی هسـتند کـه از الگـویی انعطاف‌پـذیر، پرسـرعت، و کوتاه‌مدت پیروی می‌کنند. برخلاف جنگ‌های کلاسیک، در جنگ‌های اپیزودی طـرفین در جنگ و صلح انعطاف‌پذیرتر هستند و هر آن منتظر گشودن پنجره‌ای برای بازسازی و دورخیز برای دور بعدی منازعه‌اند. در پرتوی سست شدن نهادهای بین‌المللـیِ میـانجی صـلح، ایـن

1. Dubuy
2. Campbell
3. Jackson

میانجی‌های کوچک و بزرگ منطقه‌ای هستند که با چند تماس تلفنی یا چند پیام در شبکه‌های اجتماعی پنجره‌های کوتاه‌مدت آتش‌بس را می‌گشایند، ازاین‌رو، پایان قطعی جنگ جای خود را به الگوی نوسانی منازعه‌های پیوسته و آتش‌بس‌های موقت می‌دهد.

در این میان، در توضیح چرایی پیدایش الگوی منازعه اپیزودی به نظر می‌رسد برخی از تحولات اهمیت زیادتری دارند و شایسته یادآوری‌اند: نخست، سست شدن نظم بین‌المللی پساجنگ و ناکارآمد شدن روزافزون نهادهای سیاسی و حقوقی بین‌المللی مانند سازمان ملل و دیوان لاهه که اصولاً به منظور تنظیم مناسبات میان دولت‌ملت‌ها و صلح و جنگ به‌وجود آمده بودند. در جهان پرشتاب و فناوری‌زده امروزی آن‌ها کند، سنگین و پرتشریفات‌تر از این حرف‌ها شده‌اند که از پس تحولات سریع و نامعین امروزی برآیند. دوم، سیال شدن بلوک‌های قدرت و مناسبات همکاری میان دولت‌ملت‌ها. در این راستا، شاید وارد دوران پساسیاست بین‌المللی شده‌ایم که در آن تنها منافع ملی و کوتاه‌مدت تجاری و مالی جهت‌گیری‌ها، ائتلاف‌های نیم‌بند و مناسبات میان واحدهای سیاسی مدرن را تعیین می‌کنند. به نظر می‌رسد که منافع کوتاه‌مدت دولت‌ملت‌ها بیش‌ازپیش در حال ترسیم مختصات روابط بین‌المللی هستند. ازاین‌رو، به جای ائتلاف‌های راهبردی درازمدت که در آن‌ها اولویت‌های سیاست خارجی در صدر قرار می‌گرفتند، امروزه با روابط کوتاه‌مدت در سیاست خارجی جایگزین شده‌اند که در آن‌ها سود و زیان‌های اقتصادی و تجاری و مالی کوتاه‌مدت تعیین کننده‌اند. همچنین، سوم، به نظر می‌رسد که مناسبات بین‌المللی کوتاه‌نگر و سودمحور کنونی جفت هم‌ساز و پشتیبان خودش را در بازپیکربندی‌های تازه در مناسبات سیاسی داخلی می‌یابند که در آن سیاست‌مداران در ائتلاف‌های نیم‌بند وارد می‌شوند و می‌کوشند رای‌دهندگان سخت‌گیر و دمدمی مزاج را با نمایش‌های خیره‌کننده تلویزیونی، پیام‌های کوتاه و فشرده در شبکه‌های اجتماعی همگانی مشارکتی و فشرده‌شده‌ای مانند تیک‌تاک و ایکس برانگیزانند و همچنان پشت سر خود نگه دارند درحالی‌که هم‌زمان وعده‌های اقتصادی بهبود سریع اقتصادی و کیف‌های پرپول در

روزهای آینده را می‌دهند. سرانجام، چهارم، پیشرفت‌ها و نوآوری‌ها در عرصه‌های علم و فناوری ماهیت و شکل جنگ‌ها را نیز به سوی اپیزودی شدن تغییر داده است.

کم‌رنگ شدن افق صلح پایدار به‌ویژه به علت سست شدن مناسبات نهادی بین‌المللی که حافظ و تضمین‌کننده صلح شمرده می‌شوند از سویی، و پیشرفت‌های فناورانه از سوی دیگر دست به دست هم می‌دهند تا جوامع درگیر همواره در حالت جنگی و مستعد ادغام در جبهه جنگ باشند. در این راستا می‌توان شکل‌گیری «جامعهٔ جبهه‌ای» را در ارتباط با جنگ‌های اپیزودی‌شده قرار داد. همان‌گونه که از این نام‌گذاری پیداست، در تعریفی کلی در شرایط تازه جنگی، خط مقدم جبهه و جامعه در هم ادغام می‌شوند یا حتی می‌توان گفت که جنگ و جامعه و افراد و زندگی‌هایشان در خط مقدم ادغام می‌شوند. جنگ‌های اخیر، برای نمونه جنگ روسیه و اوکراین، روشن کرده‌اند که جامعه به عرصه آزمون و کاربست فناوری‌های نوین جنگی تبدیل شده‌اند (مولانا[1]، ۲۰۲۵؛ هوانگ[2]، ۲۰۲۶). در این موارد بیش‌ازپیش دیده می‌شود که داده‌های کلان و الگوریتم‌ها و تجزیه و تحلیل‌های پرسرعت داده‌ها با هوش مصنوعی در جنگ به کار گرفته می‌شوند و زندگی‌های روزمره جوامع درگیر را در جنگ ادغام می‌کنند. همچنین، فناوری‌های پیشرو امکان ضربات دردناک نظامی و اقتصادی و مالی را به همراه می‌آورند و می‌توانند با اختلال‌های زیرساخت‌های فناورانهٔ اساسی زندگی روزمره مردم در جهان اجتماعی دیجیتالی‌شده امروزی جامعه را جنگی و جنگ‌زده کنند. همچنین، امروزه باز هم به واسطه فناوری‌های نوین موشک‌های هدایت‌شونده و پهپادها، حمله به شهرها و زیرساخت‌های نظامی و غیرنظامی را در هر جایی امکان‌پذیر ساخته‌اند.

البته، با توجه به این توضیحات «جامعه جبهه‌ای» از شکل‌های دیگری که جوامع درگیر جنگ متمایز می‌شود. نخست، در وضعیت «جنگ یکپارچه»[3] (یونگر[4]، ۱۹۹۳)

1. Maulana
2. Hwang
3. total war
4. Jünger

متمایز می‌شود. در این وضعیت، مرز میان جامعه و جبهه (موقتاً) برچیده می‌شود. یونگر این وضعیت را با «بسیج یکپارچه»[1] مرتبط می‌داند که عبارت است از «کنشی که گویی یک دستگیره صفحه کنترل، شبکه گسترده و متراکم نیروی زندگی مدرن را به سوی جریان عظیم انرژی جنگی هدایت می‌کند» (یونگر، ۱۹۹۳، ۱۲۷). در واقع جامعه با تمامی امکانات و ظرفیت‌های جسمانی، فنی، اقتصادی و مالی‌اش در خدمت جبهه بسیج می‌شود. در مقایسه، «جامعه جبهه‌ای» در بسیاری از مواقع به‌طور ناخواسته در جنگ ادغام می‌شود و نه تنها جامعه با تمامی زیرساخت‌هایش بلکه افراد و زندگی‌های‌شان به خط مقدم تبدیل می‌شوند. امری که به‌ویژه در سال‌های اخیر به یمن فناوری‌های نوین -از فناوری‌های هوش مصنوعی گرفته تا پهپادها- از سویی، و ادغام فناوری‌های دیجیتالی در ساختارهای اجتماعی و زندگی‌های فردی از سوی دیگر، بیش‌ازپیش امکان‌پذیر شده است. در واقع، افراد و جامعه و زیرساخت‌هایش به بخشی از جبهه جنگ تبدیل می‌شوند. همچنین «جامعه جبهه‌ای» با «وضعیت استثنایی» که آگامبن از آن سخن می‌گوید فرق دارد (آگامبن، ۱۴۰۴). در واقع در اینجا می‌توان شباهت‌هایی را میان این دو وضعیت یافت، از جمله اینکه هر دو با وضعیت تعلیق و عدم قطعیت مشخص می‌شوند. اما درحالی‌که «وضعیت استثنایی» نوعی تعلیق قانون و تسلط فراقانونی حاکمیت در شرایط خاص مشخص می‌شود، «جامعه جبهه‌ای» در نوعی وضعیت تخاصم میان دولت‌ها به شرایط زیست جمعی در جامعه مدرن در جنگ و نیز گشودگی زمانی و فضایی (ناشی از فروریختن ساختارهای زمانی روال‌مند و فراگیرشدن ناقطعیت) بازمی‌گردد.

۵-۲. جنگ اپیزودی و جامعه جبهه‌ای

وضعیت‌های نوپدیدی که در الگوهای جنگ و منازعه میان کشورها شاهدیم در واقع در بستر فراگیرتری رخ می‌دهند که می‌توان آن را با اصطلاح جهان اپیزودی‌شده صورتبندی کرد. در این راستا، جهان اپیزودی‌شده عبارت است از «مجموعه‌ای از اپیزودهای درهم پیچیده و

1. total mobilization

همپوشان که به‌طور موقتی کوتاه یا بلندمدت تأسیس می‌شوند و امکان‌های دگرگونی‌های دوسویه جهان و مشارکت کنندگان را فراهم می‌کنند» از این رو، ویژگی‌های اساسی جهان اپیزودی‌شده در نگاه نخست تناقض نما به نظر می‌رسد از سویی زندگی فردی و جمعی در جهان اپیزودی‌شده در نگاه نخست بسیار پراکنده و از هم گسسته به نظر می‌رسد، از سوی دیگر، اما همپوشانی‌های مناسباتی که اپیزودها را تأسیس می‌کنند جهانی یکپارچه با نظمی پویا را به پیش می‌راند. در این راستا، سه نیروی محرکه‌ای که در جهان کنونی به ایجاد چنین وضعیتی انجامیده‌اند عبارت‌اند از: ۱) چرخش شیوه تولید سرمایه‌داری از نظام انعطاف پذیر پسافوردی به سوی نظام داده محور موسوم به سرمایه‌داری دیجیتالی؛ ۲) دگردیسی مضاعف در مناسبات اجتماعی به‌سوی شبکه‌ای شدن مناسبات؛ و ۳) اعاده عاملیت‌های فردی از راه امکانات تازه‌ای که فناوری‌های نوین ارتباطی و هوش مصنوعی فراهم می‌کنند (پورنیک، ۱۴۰۵). این سه نیروی محرکه در مناسبات علی با یکدیگر قرار ندارند اما به‌طور تحلیلی یکدیگر را تشدید می‌کنند و زمینه را برای تداوم وضعیت اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی فراهم می‌کنند. در سطح بین‌المللی نیز جهان اپیزودی‌شده در سطوح اقتصادی، سیاسی، و روابط بین‌المللی قابل بررسی است. در اقتصاد چرخشی به سوی اقتصادهای ملی و حساسیت نسبت به تقسیم کار جهانی سازی شده از سویی و شکل‌گیری ائتلاف‌ها میان دولت-ملت‌ها و شرکت‌های بزرگ هوش مصنوعی و گردآوری و پردازش داده‌ها از سوی دیگر گویای شکل‌گیری شیوه‌های تازه از مناسبات اقتصادسیاسی در سطح ملی و بین‌المللی است. در سیاست بین‌الملل، سیاستمدارن مردم‌انگیز که به‌خوبی قادرند خواسته‌های گوناگون مردم سرخورده از برنامه‌های حزبی و سیاستمدارن حزبی را شورانگیزانه بیان کنند انتخابات‌های را پیروز می‌شوند. آن‌ها به جای برنامه‌های واحد و منسجم، سیاست اپیزودی را پیش می‌برند، یعنی وعده‌های بزرگ اما مبهم می‌دهند تا بتوانند بی دردسر در موقعیت‌ها عبور کنند و فرصت‌ها دریابند. درحالی‌که در روابط بین‌المللی، به جای بلوک‌های قدرت منسجم و پایدار پیشین که با پشتوانه‌های فرهنگی و ایدئولوژیکی سفت و سخت پی‌ریزی می‌شدند -که نمونه ژئوپولتیکی آن در دوران جنگ سرد در قالب بلوک شرق و غرب ظهور

یافت و نمونه فرهنگی آن را ساموئل هانتیگتون در فرضیه برخورد تمدن‌ها صورتبندی کرد-، امروزه انواع ائتلاف‌های منطقه‌ای و بین‌المللی نیم‌بندی شکل می‌گیرند که در آنها کشورهای رقیب و حتی دشمن -برای نمونه هند و پاکستان، یا هند و چین در بریسک[1]- با انواع ایدئولوژی‌های سیاسی و نظام‌های حکمرانی و الگوهای خاص فرهنگی و دینی حضور دارند و می‌کوشند در هر اپیزودی از روابط مشترک منفعت بخش مشارکت کنند و از اپیزودهای پرمخاطره یا با امکان بالقوه ضرر سیاسی-اقتصادی پرهیز کنند.

بنابراین، رابطه میان «جنگ‌های اپیزودی‌شده» و «جامعه جبهه‌ای» را می‌توان دراین زمینه کلی‌تر قرار داد و بررسی کرد. در این راستا، رابطه‌ای این دو از نوعی خطی و علی نیست و نمی‌توان فرض کرد که جنگ اپیزودی ضرورتاً جامعه را جبهه‌ای می‌کند. در اینجا «جنگ اپیزودی» و «جامعه جبهه‌ای» دو سطح متفاوت اما مرتبط وضعیت کلی‌تر جهان اپیزودی‌اند. «جنگ اپیزودی» با انعطاف‌پذیری، شتاب و الگوی زمانی کوتاه‌مدت و گسسته مشخص می‌شود که با دوره‌های موقت آتش‌بس و امکان بازگشت به منازعه همراه است. در مقابل، «جامعه جبهه‌ای» به ادغام اجتماعی و فضایی این نوع وضعیت تخاصمی بازمی‌گردد که در آن مرز میان جبهه و جامعه، جنگ و زندگی روزمره و عرصه نظامی و غیرنظامی بیش از پیش درهم می‌آمیزد. از این رو، جامعه جبهه‌ای را نباید صرفاً پیامد اجتماعی جنگ اپیزودی دانست؛ بلکه صورت اجتماعی‌ای است که در آن جنگ و جامعه به‌طور فزاینده‌ای در یکدیگر نفوذ می‌کنند.

در جهان اپیزودی‌شده به‌واسطه اینکه انبوهی از مناسبات انسانی و غیرانسانی هم‌زمان در تأسیس انبوهی از اپیزودها مشارکت دارند منطق هم‌زمان جانشین منطق زمان خطی و زمان شتابان حاکم بر مدرنیته کلاسیک و مدرنیته متأخر می‌شود. از این منظر، رابطه میان «جنگ اپیزودی» و «جامعه جبهه‌ای» نوعی رابطه تشدیدی یا هم‌افزایی است. هرچه جنگ بیشتر در زندگی اجتماعی، زیرساخت‌ها، شبکه‌های ارتباطی و فعالیت‌های روزمره ادغام شود، جامعه نیز به بخشی از ظرفیت جنگ تبدیل می‌شود و این امر می‌تواند آمادگی، بسیج

1. BRICS

و سازمان‌یافتگی لازم برای تداوم منازعه را فراهم کند. در نتیجه، به‌واسطه ماهیت شبکه‌ای جهان اپیزودی‌شده به دشواری می‌توان از گرایش ادغام جنگ‌های اپیزودی و جامعه جلوگیری کرد. درحالی‌که «جنگ اپیزودی» و «جامعه جبهه‌ای» در بستر وضعیت جهان اپیزودی‌شده شکل می‌گیرند و در رابطه هم‌افزایی[1] با یکدیگر قرار می‌گیرند.

۵-۳. جنگ و دگرگونی و نویدهای آینده

برخلاف ثبت و وقایع‌نگاری جنگ‌ها که در تاریخ مکتوب بشر دست‌کم تا زمان جنگ‌های ایران و یونان قابل پیگیری است، اندیشیدن به جنگ به‌مثابهٔ مقوله‌ای متمایز نسبتاً تازه است و به دوران مدرن بازمی‌گردد -دست‌کم از سده شانزدهم به این سو. همچنین بازاندیشی در باب رابطه جنگ و دگرگونی اجتماعی از این هم جوان‌تر است و با کمی سهل‌انگاری متعلق‌به دوران پس از شکل‌گیری اندیشهٔ جامعه‌شناختی در سده نوزدهم است (یوآس و کنوبل[2]، ۲۰۱۲). با این همه، به نظر می‌رسد که دست‌کم در دوران مدرن بیشتر جنگ‌ها واقعیت‌های بشری را سامان داده‌اند تا دوره‌های صلح. آن‌ها پیچیده، چندلایه، با دامنه‌های فراگیر هستند و پیامدهایشان را نمی‌شود به‌سادگی پیشبینی کرد. جنگ‌ها همه گوشه‌کنار جامعه و زندگی اجتماعی، مناسبات میان فردی، و البته روانی را در می‌نوردند و متأثر می‌سازند (بوتول[3]، ۱۳۸۷). اما چه می‌شود اگر رابطه جنگ و دگرگونی‌های اجتماعی را برحسب چارچوب زمانی-فضایی بنگریم که در بالا ترسیم شد؟ این پرسش را که کمی دقیق‌تر صورت‌بندی کنیم: رابطه جنگ‌های اخیر سده بیست‌ویکمی که در بالا به عنوان جنگ‌های اپیزودی صورت‌بندی شدند با دگرگونی‌های اجتماعی چگونه خواهد بود؟ برای پاسخ به جاست فرضیه‌ای را که در بالا مطرح شد بشکافیم؛ اینکه جنگ‌ها پدیده‌های پیچیده و پویایی هستند که امکان‌های فراوان و حتی پیش‌بینی‌نشده‌ای را برای دگرگونی اجتماعی حمل می‌کنند.

1. synergy
2. Joas & Knöbl
3. Bouthoul

همان‌گونه که در بالا اشاره شد، جوامع بشری در طول تـاریخ همـواره پویـایی نشـان داده‌اند و در حـال دگرگـونی بوده‌انـد –خـواه درون‌زا، فی‌المثـل در اثـر ابـداعات فنـی و اکتشافات یا برون‌زا فی‌المثل در اثر اشاعهٔ فرهنگی، جنگ و هجوم، سوانح طبیعی و .... با این همه، بسیاری از این دگرگونی‌ها برنامه‌ریزی‌نشده و در بسیاری از مـوارد ناخواسـته بوده‌اند. درحالی‌که، در مقایسه، جوامع مدرن با دستکاری و طراحی اندیشیده‌شده بـرای مهار زمان و دست‌یابی به آینده در حال[1] مشخص می‌شوند. با این همه، الگوی اپیزودی منازعه به‌گونه عجیبی به پویایی اجتماعی می‌انجامد و راه را برای دگرگونی‌های اجتماعی می‌گشاید یا به آنها شتاب می‌دهد. در واقع به نظر می‌رسد که جنگ، و به‌ویژه جنگ‌های اخیر اپیزودی‌شده، تمام پویایی‌های زمانی و فضایی سـه شـکل اساسـی دگرگونی‌هـای اندیشیده‌شده و خودخواسته جوامع مدرن را حمل می‌کند. این امر به‌طور کلی به ماهیت خود جنگ بازمی‌گردد که مستلزم بسیج تمامی منابع فردی و جمعی مادی و غیرمادی و روانـی جامعـه اسـت و اکنـون نیـز به‌واسـطه ماهیـت نـامتعین و گشـوده جنگ‌هـای اپیزودی‌شده معاصر تقویت هم شده است.

نمودار ۱. بُردار دگرگونی‌های اجتماعی برحسب گشودگی زمانی-فضایی

1. future in present

با مقایسه‌ای کوتاه میان سه شکل اول دگرگونی اجتماعی و جنگ آن هم بر پایه‌ای زمانی-فضایی، شاید نکته روشن‌تر شود. همان‌گونه که بحث شد، نخستین شکل دگرگونی زمانی-فضایی اجتماعی در نمودار شماره (۱)، یعنی برنامه‌ریزی اجتماعی، را می‌توان به‌مثابهٔ کوششی نظامند برای فروکاستن ناقطعیت‌ها و پیش‌بینی‌ناپذیری‌های موجود در آینده از راه تعیین پیشاپیش آینده در زمان حال نگریست. فضا نیز بازطراحی و برای کنش‌های معینی پیش بینی می‌شود. در مقایسه، جنگ (دستکم در مرحله پیش آمادگی و اولیه‌اش) نیز همواره با برنامه‌ریزی‌های دقیق نظامی و لجستیکی و طراحی‌های گام‌به‌گام آفندی و پدافندی برای کاهش ناقطعیت‌ها و افزایش پیش‌بینی‌پذیری میدان نبرد مشخص می‌شود. همین مقایسه را می‌توان با اصلاح اجتماعی ادامه داد. اصلاح اجتماعی را نیز می‌توان نوعی کوشش حساب‌شده و معطوف به آینده، یا به قول پوپر «مهندسی اجتماعی تدریجی» دانست برای تحقق ایده پیشرفت در توالی زمانی. اصلاح در واقع فضاهای گشوده آینده برای کنش و تجربه را باقی می‌گذارد اما با ترسیم حدومرزهای نسبی بر آن می‌کوشد پیشامدی بودن و ناقطعیت موجود در پروژه‌های معطوف به آینده را مهار کند. جنگ‌ها نیز به همین سان همواره در سطح گفتمانی و روایی نوعی الگوی پیشرفت جمعی در حین جنگ یا فردای جنگ را القاء می‌کنند. در واقع، در بسیاری از جنگ‌های معاصر یکی از وعده‌ها عبارت است از وعده پیشرفت و گشایش وضعیت موجود و بازآرایی فضاهای کنش فردی و جمعی برای نسل‌های آینده. از دریچه چارچوب نظری این نوشته بنگریم، می‌توان گفت که رژیم‌های سیاسی از پویایی عظیم جنگ برای نوعی جهش پرشتاب به آینده وعده داده‌شده بهره برده‌اند -برای نمونه، وعده تحقق آتی و سریع فراگیر شدن لیبرال دموکراسی در سراسر جهان و ریشه‌کنی تروریسم در جنگ دوم خلیج فارس (بروِر[1]، ۲۰۰۹). سرانجام، از منظر پویایی‌های زمانی و فضایی، انقلاب نیز با جنگ مقایسه‌پذیر می‌شود. از منظر زمانی، اگر از زبان والتر بنیامین وام بگیریم، انقلاب با شتاب‌گرفتن زمان تاریخی و انفجار زمان حال مشخص می‌شود. انقلاب در پی جهش

1. Brewer

به‌سوی آینده‌ای است که از نظر زمانی و فضایی، گشوده و به‌کلی متفاوت از اکنون است. از سوی دیگر، جنگ نیز در مراحلی چنان خودپو و پیچیده می‌شود که عملاً به تضعیف هرگونه تعین‌پذیری، پیش‌بینی‌پذیری و امکان طراحی می‌انجامد. به بیان دیگر، خودپویایی جنگ‌ها ممکن است توالی‌های زمانی را دچار گسست کند و لحظه‌های تصمیم‌گیری آنی در زمان حال چه‌بسا مسیرهای آینده جمعی را به شیوه‌هایی یکسره نو بازتعریف کنند.

بنابراین، از منظری زمانی-فضایی که به جنگ و دگرگونی اجتماعی بنگریم این ایده قابل دفاع می‌شود که جنگ برخی پویایی‌های اساسی شیوه‌های اصلی گوناگون دگرگونی‌های اجتماعی دوره مدرن را دربرمی‌گیرد و حمل می‌کند. این امر به‌نوبهٔ خود پویایی‌های شگرفی به جنگ می‌بخشد برای دگرگون ساختن ابعادگوناگون زندگی اجتماعی و الگوهای رفتار فردی و جمعی، جهت‌گیری‌های کلی فرهنگی، و نیز بازپیکربندی نظام‌های ارزشی جامعه. به‌ویژه با توجه به دگرگونی‌های اخیر در شکل و شیوه جنگ‌ها به سوی اپیزودی شدن توان دگرگون‌ساز جنگ نیز بسامدهای بزرگ‌تری نیز به خود می‌گیرد. همان‌گونه که در بالا خاطرنشان شد، «جنگ‌های اپیزودی» از الگویی انعطاف‌پذیر، پرسرعت، و کوتاه‌مدت پیروی می‌کنند و طرفین در جنگ و صلح انعطاف‌پذیرتر از آن هستند که به ثبات بلندمدت بیندیشند. بلکه هر آن منتظر گشودن پنجره‌ای برای بازسازی و دورخیز برای دور بعدی جنگ هستند. با این حساب، جنگ‌های اپیزودی‌شده زمینه‌هایی را برای پویایی دائمی جامعه و شتاب بخشیدن به دگرگونی‌های اجتماعی فرهنگی اساسی در زندگی اجتماعی فراهم می‌کنند. فشردگی زمانی-فضایی که در شرایط اپیزودی شدن جنگ شکل می‌گیرد از خود منطق این نوع جنگ ناشی می‌شود. از جنبه زمانی، همان‌گونه که بحث شد، ساختار خاص زمانی در شرایط کلی اپیزودی به شکل هم‌زمانی بازصورتبندی می‌شود. به‌طور خاصی در جنگ‌های اپیزودی‌شده این امر بدین معناست که افق‌های زمانی آینده به‌طور تناقض نمایی بر اساس منطق جنگ به افق فروبسته و موقعیتمند شرایط اپیزودی جنگ و افق گشوده و بی پایان دوران پساجنگ ترسیم می‌شوند. این نوع فشردگی و گشایش زمان بر اساس منطق جنگ اپیزودی‌شده (که

می‌توان آن را نوعی گسست پویا در منطق زمانی جامعه نامید) با ادغام فضا در جنگ از راه فناوری‌ها همراه می‌شود. در این راستا، فناوری‌های جنگی در واقع همواره کوشش‌های هستند برای انقباض یا انهدام فضا برای نزدیکی و دسترسی هر چه بیشتر به دشمن. این کوشش‌ها برای انقباض فضا از راه فناوری از زمان پرتاب نیزه، تا ابداع تیروکمان، تا توپخانه تا فناوری‌های پیشرفته امروزی موشکهای نقطه زن و سرانجام جنگ‌های داده-محور و سایبری امروزی که به ادغام بیش از پیش جامعه در جنگ یاری رسانده‌اند قابل بحث و پیگیری است. از این منظر که بنگریم، باتوجه به اینکه رابطه میان «جنگ اپیزودی» و «جامعه جبهه‌ای» نوعی رابطه تشدیدی یا هم‌افزایی است، سازوکارهای نهادهای اساسی جامعه با این شرایط جنگی خاص همافزایی می‌کنند.

برای نمونه در جنگ روسیه و اوکراین، با ادغام جبهه و جنگ عملاً فضاهای تمایزها میان مناطق نظامی (محل استقرار نیروهای نظامی)، مناطق سرخ (جبهه‌های نبردی)، و مناطق غیرنظامی (شهرها و فضاهای زندگی روزمره) سست شدند. پویایی‌های هم افزای جنگ اپیزودی و جامعه جبهه‌ای همراه با فناوری‌های ارتباطی و دیجیتالی به افراد امکان داده‌اند که عاملیت‌های تازه‌ای را بسط دهند. در این راستا، بواسطه ادغام جنگ در زندگی روزمره، افراد دست به بازتعریف جایگاه خودشان در زندگی اجتماعی زده‌اند، نقش‌های اجتماعی‌شان را بازتعریف می‌کنند و درگیر رفتارها و تجربه‌های تازه‌ای در زندگی‌های فردی و شخصی می‌شوند. برای نمونه، آن‌ها از طریق تلفن‌های هوشمند و برنامه‌های کاربردی شکل‌های تازه‌ای از مشارکت مستقیم در فرایندهای مرتبط با جنگ را اعمال می‌کنند (زارمبو و چرناتوری[1]، ۲۰۲۴) و شکل‌های تازه هویت و عاملیت در سطح فردی و گروهی، فی‌المثل گروه‌های گیمر که اکنون به اپراتورهای هدایت پهپادها تبدیل شده‌اند (مورفی[2]، ۲۰۲۶) را بسط می‌دهند. این نوع بازتعریف نقش‌ها و عاملیت‌های تازه با نوعی فرایند فراگیر بازتعریف فناوری‌ها و زیرساخت‌های مدنی و فناوری‌ها همراه شده است.

1. Zarembo & Csernatoni
2. Murphy

آنچه که در مطالعات فناوری «تعبیرپذیری»[1] خوانده می‌شود -به این معنا که ساخته‌های فناورانه برای گروه‌های اجتماعی مرتبط می‌توانند معانی، مسائل و کارکردهای متفاوتی داشته باشند (پینچ و بایکر[2]، ۱۹۸۴) را می‌توان در سطوح مختلف زندگی اجتماعی مشاهده کرد و نمونه‌هایی از آن را در بازسازمان‌دهی زیرساخت‌ها، فناوری‌های ارتباطی و اشکال مشارکت مدنی در جنگ اوکراین دید. در برداشتی کلی‌تر، تثبیت نسبی معانی و کارکردهای فناوری‌ها و ساخته‌ها فنی این امکان را فراهم می‌کند که آنها در زمینه‌های اجتماعی متفاوتی برای اهداف و کارکردهای پیش‌بینی‌نشده‌ای به کار گرفته شوند. در نمونه مورد بحث، سامانه‌های مترو برای استفاده به عنوان پناهگاه طراحی شدند همچنین نرم‌افزارهای ارتباطی بازنویسی شدند تا شهروندان بتوانند به راحتی تحرکات نظامی دشمن را مشخص کنند و گزارش دهند (فورد[3]، ۲۰۲۴). در واقع، به نظر می‌رسد که ادغام جنگ و جامعه در وضعیت اپیزودی، هرچند گرایش به گسترش دارد، در رابطه‌ای هم‌افزایانه هم ظرفیت‌های مشارکت و تاب‌آوری اجتماعی را افزایش داده است و هم مرزهای میان امر نظامی و غیرنظامی، مشارکت و هدف‌گیری، و زندگی روزمره و وضعیت جنگی را بیش از پیش مبهم کرده است.

بحث بالا بار دیگر مسئله عاملیت را در جنگ‌های اپیزودی برجسته می‌سازد. همان‌گونه که در بخش پیشین بحث شد، تأسیس جهان اپیزودی مستلزم حضور و گذار افراد از انبوهی از اپیزودهاست. به سخن دیگر، افراد و چیزها در ارتباط با یکدیگر اپیزودها را تأسیس می‌کنند و تداوم می‌دهند. همچین برداری که در بالا ترسیم شده است خاطرنشان می‌سازد که در شرایط خاص جنگ اپیزودی نیز افراد به شکل‌های گوناگون درگیری بازتعریف و پیاده سازی عاملیت‌هایشان می‌شوند.

با این همه، باید به این نکته نیز توجه کرد که این وضعیت‌های دائماً دگرگون شونده به معنای سردرگمی‌ها، بی‌سمت‌وسویی‌های جمعی و پیچیدگی‌های مهارناپذیر نیستند.

1. interpretability
2. Pinch & Bijker
3. Ford

برعکس، خودِ پویایی‌های درون ماندگار وضعیت جنگی و دگرگونی‌های دائمی زمینه‌ها و فضاهایی برای کنش‌های بی‌سابقه و بازجهت‌گیری‌های جمعی، و هدف‌گذاری‌ها و طرح‌ریزی‌های آینده محور را بازتولید می‌کند. این وضعیت را می‌توان کم‌وبیش با وضعیت اجتماعی شدن[1] در مقابل بودن[2] هم صورت‌بندی کرد. وضعیت‌های بودن بر ایستایی و ثبات اجتماعی تأکید می‌کنند و همواره نهادهای اجتماعی در حال بازتولید مناسبات پشتیبانی کننده وضعیت‌های موجود هستند. درحالی‌که وضعیت‌هایی که دائماً با شدن و پویایی‌هایی دورن‌ماندگار مشخص می‌شوند، با پویش و حرکت به سوی وضعیت‌های گشوده آینده مشخص می‌شوند. آن‌ها نوعی ناتمامی را تجسم می‌بخشند و دنبال می‌کنند که –در مقایسه با گذشته و حال– همواره نوید وضعیت‌های نوشونده و بهبودیافته‌تری برای زندگی جمعی می‌دهند: نهادهای اجتماعی که دائماً به روزرسانی و بازآرایی می‌شوند، بازاندیشی در اهداف اجتماعی که به‌واسطهٔ «ادغام جنگ در جامعه» ضرورتاً جنبهٔ مشارکتی می‌گیرند، و بازپیکربندی نظام ارزشی جامعه به‌صورتی پویا و مشارکتی.

۶. نتیجه‌گیری

این مقاله از این ایده دفاع کرد که نگریستن به جنگ و دگرگونی اجتماعی از چارچوبی زمانی–فضایی می‌تواند به لحاظ نظری و مفهومی بارآور باشد و راه را برای فهم‌های تازه‌ای از واقعیت‌های پیچیده و چندلایه امروزی، از جمله جنگ، بگشاید. هرچند جنگ‌ها عموماً با ویرانی، خشونت و گسست اجتماعی همراه‌اند، هم‌زمان می‌توانند نیروها و سازوکارهایی را فعال کنند که به دگرگونی ساختارها و مناسبات اجتماعی شتاب می‌بخشند. این مقاله از رهگذر مقایسه جنگ با سه شکل اساسی دگرگونی اجتماعی مدرن، برنامه‌ریزی اجتماعی، اصلاحات اجتماعی و انقلاب، نشان داد که جنگ، از منظر زمانی، برخی از پویایی‌های بنیادی هر سه شکل را در خود جای می‌دهد. جنگ،

1. becoming
2. being

همچون برنامه‌ریزی اجتماعی، متکی بر مهار ناقطعیت‌ها و طراحی آینده است، به مثابه اصلاحات اجتماعی، نوعی بازآرایی تدریجی افق‌های کنش جمعی در بر دارد، و همچون انقلاب، می‌تواند در وهله‌هایی خودپویا شود و به گسست در توالی‌های زمانی، شتاب تاریخی و بازتعریف ناگهانی افق‌های آینده بینجامد. در این زمینه، این مقاله استدلال کرد که جهان کنونی مدرن متأخر را می‌توان به مثابه جهان اپیزودی‌شده فهمید که در آن سه نیروی محرکه‌ای به بازآرایی و بازسازماندهی آن مشغول‌اند: ۱) چرخش شیوه تولید سرمایه‌داری از نظام انعطاف‌پذیر پسافوردی به سوی نظام داده‌محور موسوم به سرمایه‌داری دیجیتالی؛ ۲) دگردیسی مضاعف در مناسبات اجتماعی به سوی شبکه‌ای شدن مناسبات؛ و ۳) اعاده عاملیت‌های فردی از راه امکانات تازه‌ای که فناوری‌های نوین ارتباطی و هوش مصنوعی فراهم می‌کنند. بر این اساس، این مقاله استدلال کرد که جنگ‌های کنونی را می‌توان به مثابه جنگ‌های اپیزودی فهم کرد. در این راستا، جوامع درگیر در جنگ نیز به واسطه فناوری‌های نوین جنگی و ماهیت اپیزودی‌شده جهان بیش از پیش با جنگ ادغام می‌شوند. از این رو، «جامعه جبهه‌ای» با ادغام جنگ در زندگی روزمره مشخص می‌شود.

از این منظر، جنگ‌های اپیزودی‌شده می‌توانند به دگرگونی‌ها شتاب دهند و هم‌زمان امکان‌هایی برای بازسازی، نوآوری نهادی، سازمان‌یابی اجتماعی و گسترش برخی اشکال مشارکت ایجاد کنند. هرچند، هم‌زمان جنگ‌ها می‌توانند پیامدهای منفی، از جمله ویرانی زیرساخت‌ها، فروپاشی اجتماعی، تشدید نابرابری، اقتدارگرایی، نظامی‌شدن زندگی اجتماعی و سرکوب سیاسی، به همراه داشته باشند. مشارکت جمعی و افزایش همبستگی اجتماعی نیز می‌توانند در شرایطی با تقویت طرد اجتماعی، ملی‌گرایی افراطی، کنترل اجتماعی و محدودشدن فضای مدنی همراه شوند. با این همه، شرایط جنگی و به‌ویژه جنگ‌های اپیزودی‌شده الزاماً به معنای بی‌سمت‌وسویی یا فروپاشی نظم اجتماعی نیستند، بلکه می‌توانند زمینه‌هایی برای بازاندیشی در اهداف جمعی، بازآرایی نهادهای اجتماعی و گشودگی افق‌های تازه کنش فردی و جمعی فراهم

آورند. اما این گشودگی را نباید ذاتاً مثبت یـا معـادل پیشـرفت تلقـی کـرد؛ زیـرا همـان سازوکارهایی که امکان بازسازی و سازمان‌یابی را فراهم می‌کنند، می‌تواننـد در شـرایطی دیگر به فروبستگی، کنترل و نظامی‌شدن جامعـه منجـر شـوند. از ایـن منظـر، اسـتعاره «شدن» در برابر «بودن» بیش از آنکه بر حرکت ضروری به سوی وضعیتی بهتـر دلالـت کند، بر پویایی، ناتمامی و چندجهتی بودن این وضعیت‌ها تأکید دارد.

در پایان، بار دیگر باید گوشزد کرد که هدف این نوشته نه دفاع هنجاری از جنگ و نه ادعای ظرفیت پیشرفت‌ساز آن، بلکه پیشنهاد چشم‌اندازی نظری برای فهم رابطه جنگ و دگرگونی اجتماعی در شرایط متأخر مدرن بود. مفاهیم پیشـنهادی ایـن جسـتار، بـه‌ویژه «جنگ اپیزودی» و «جامعه جبهه‌ای»، از این منظر می‌توانند زمینه‌ای برای پژوهش‌های نظری و تجربی بیشتر درباره نسبت جنگ، زمانمندی اجتماعی، عاملیت و دگرگونی‌های معاصر فراهم آورند. پرسش مهم برای پژوهش‌های آینده نه صرفاً این است که آیا جنـگ موجب دگرگونی اجتماعی می‌شود، بلکه این است کـه جنـگ تحـت چـه شـرایطی، از طریق چه سازوکارهایی و با مداخله چـه کنشـگرانی، مسـیرهای متفـاوت دگرگـونی ـ از گشایش و بازسازی تا فروبستگی و فروپاشی ـ را به وجود می‌آورد.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافعی از سوی نویسنده گزارش نشده است.

حمایت مالی

این پژوهش هیچ‌گونه حمایت مالی از سـازمان‌های دولتـی، خصوصـی یـا غیرانتفـاعی دریافت نکرده است.

استفاده از هوش مصنوعی

در این پژوهش، از ابزارهای هوش مصنوعی استفاده نشده است.

منابع

اسکاچپول، تدا (۱۳۹۹). دولت‌ها و انقلاب‌های اجتماعی (ترجمه مجید روئین‌تن). تهران: سروش.

آبنسور، میگل (۱۴۰۴). آرمان‌شهر در بستر تاریخ و نقد (ترجمه حسن پورنیک). تهران: شیار.

آدام، باربارا (۱۴۰۵). مرکزیت زمان برای نوعی چشم‌انداز علوم اجتماعی بوم‌شناختی. در: حسن پورنیک (گردآورنده و مترجم)، زمان و جامعه: جستارهایی پیرامون زمان و جامعه‌شناسی زمان (صص. ۱۸۳-۲۱۴). تهران: شیار.

آگامبن، جورجو (۱۴۰۴). وضعیت استثنایی (ترجمه پویا ایمانی). تهران: نی.

بوتول، گاستون (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی جنگ (ترجمه هوشنگ فرخجسته). تهران: علمی.

پورنیک، حسن (۱۴۰۴). جامعه جبهه‌ای: پیامدهای اجتماعی ادغام جنگ در زندگی روزمره. انجمن جامعه‌شناسی ایران، برگرفته از https://short.do/4KnpNJ

پورنیک، حسن (۱۴۰۵). جامعه اپیزودی: قدرت و مقاومت در سرمایه‌داری متأخر. تهران: مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

پورنیک، حسن (ویراستار و مترجم) (۱۴۰۵). زمان و جامعه: جستارهایی پیرامون زمان و جامعه‌شناسی زمان. تهران: شیار.

تیلور، چالرز (۱۴۰۰). تصورهای اجتماعی تجدد (ترجمه فرهنگ رجایی). تهران: دانشگاه امام صادق.

سنت، ریچارد (۱۴۰۱). با هم (ترجمه کمیل سوهانی). تهران: افکار.

فلیک، اووه (۱۴۰۲). درآمدی بر تحقیق کیفی (ترجمه هادی جلیلی). تهران: نی.

کورزمن، چالرز (۱۳۹۸). انقلاب تصورناپذیر در ایران (ترجمه محمد ملاعباسی). تهران: ترجمان.

گلدستون، جک (۱۳۹۵). افزایش جمعیت و بحران‌های انقلابی. در: جان فوران (ویراستار)، نظریه‌پردازی انقلاب‌ها (ترجمه فرهنگ ارشاد؛ صص. ۱۴۲-۱۶۲)، تهران: نی.

گودوین، جف (۱۳۹۵). رویکردهای دولت‌محوری درباره انقلاب‌های اجتماعی. در: جان فوران (ویراستار)، نظریه‌پردازی انقلاب‌ها (ترجمه فرهنگ ارشاد؛ صص. ۳۷-۵۰)، تهران: نی.

گیدنز، آنتونی (۱۳۸۴). پیامدهای مدرنیته (ترجمه محسن ثلاثی). تهران: مرکز.

هاروی، دیوید (۱۳۹۳). وضعیت پسامدرنیته (ترجمه عارف قوامی‌مقدم). تهران: پژواک.

هانتینگتون، ساموئل (۱۴۰۴). سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی (ترجمه محسن ثلاثی). تهران: علم.

Agnew, J. (2023). Vladimir Putin's territorial trap: What the invasion of Ukraine reveals about the contemporary war-sovereignty nexus. In G. Daho & Y. Richard (Eds.), *War, state and sovereignty: Interdisciplinary challenges and perspectives for the social sciences*. Springer Nature Switzerland AG.

Brewer, S. A. (2009). *Why America fights: Patriotism and war propaganda from the Philippines to Iraq*. Oxford University Press.

Campbell, D. (1998). *Writing security: United States foreign policy and the politics of identity* (Rev. ed.). University of Minnesota Press.

Childe, V. G. (1944). *Progress and Archaeology*. London: Watts & Co.

Dubuy, M. (2023). When the "War on Terror" undermines the sovereignty of fragile, failing and failed states. In G. Daho & Y. Richard (Eds.), *War, state and sovereignty: Interdisciplinary challenges and perspectives for the social sciences*. Springer Nature Switzerland AG.

Eloranta, J., et al. (Eds.). (2016). *Economic history of warfare and state formation*. Springer.

Ford, M. (2024). From innovation to participation: Connectivity and the conduct of contemporary warfare. *International Affairs, 100*(4), 1531–1549. https://doi.org/10.1093/ia/iiae061

Giddens, A. (1994). Living in a Post-Traditional Society, In: Ulrich Beck, Anthony Giddens, Scott Lash (Authors), *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. New York: Stanford University Press. 56-109.

Goodwin, J. (2001). *No other way out: States and revolutionary movements, 1945–1991*. Cambridge University Press.

Harrison, M. (2005). The fundamental problem of command: Plan and compliance in a partially centralised economy. *Comparative Economic Studies, 47*(2), 296–314.

Harrison, M. (Ed.). (2008). *Guns and rubles: The defense industry in the Stalinist state*. Yale University Press.

Hwang, J. J. (2026). Reassessing Biddle's modern system: Data-linked kill chains, advanced algorithms, and the evolution of combined arms warfare in the Russo-Ukrainian War. *Defence Studies*, 1–19. https://doi.org/10.1080/14702436.2026.2672089

Ife, J. (2016). *Community development in an uncertain world*. Cambridge University Press.

Jackson, R. (2005). *Writing the war on terrorism: Language, politics and counter-terrorism*. Manchester University Press.

Joas, H., & Knöbl, W. (2012). *War in social thought: Hobbes to the present*. Princeton University Press.

Jünger, E. (1993). *The total mobilization*. MIT Press. (Original work published 1930)

Kenny, S. (2011). *Developing communities for the future*. Cengage.

Kernic, F. (2023). *War, Peace and the Military: Sociological Perspectives*. Wiesbaden: Springer.

Koselleck, R. (2004). *Futures past: On the semantics of historical time*. Columbia University Press.

Madge, C. (1964). Planning, social. In *International encyclopedia of the social sciences*. Macmillan.

Malešević, S. (2012). Wars that make states and wars that make nations: Organized violence, nationalism and state formation in the Balkans. *European Journal of Sociology, 53*(1), 31–63. https://doi.org/10.1017/S0003975612000021

Mann, M. (2012). *The sources of social power, Volume 4: Globalizations, 1945–2011*. Cambridge University Press.

Maulana, M. A. (2025). Diffusion of innovation in the Russia-Ukraine War: A portrait of modern warfare evolution. *Indonesian Journal of International Relations, 9*(2), 325–348. https://doi.org/10.32787/ijir.v9i2.740

Murphy, J. (2026). Gamifying Ukraine's army of drones: Strategic or moral(e) destruction? *International Politics*. https://doi.org/10.1057/s41311-026-00753-w

Nisbet, R. (1994). *History of the idea of progress*. Routledge.

Pinch, T. J., & Bijker, W. E. (1984). The social construction of facts and artefacts: Or how the sociology of science and the sociology of technology might benefit each other. *Social Studies of Science, 14*(3), 399–441. https://doi.org/10.1177/030631284014003004

Poornik, H. (2023). Time and social change in non-Western societies: The 1979 Iranian Revolution as case study. *Time & Society, 32*(4), 488–510. https://doi.org/10.1177/0961463X231184105

Poornik, H. (2025). The unbearable lightness of empty time: The responses of Iranian intellectuals to the time experiences of modernity. *Social Studies and Research in Iran, 14*(4), 633–661. https://doi.org/10.22059/jisr.2025.392726.1603

Shaw, M. (2003). *War and genocide: Organized killing in modern society*. Polity Press.

Tilly, C. (1992). *Coercion, capital, and European states, AD 990–1992*. Blackwell.

Tiryakian, E. A. (1999). War: The covered side of modernity. *International Sociology, 14*(4), 473–489.

Turner, H. R. (2026). Social movement: Types of social movements. In *Encyclopaedia Britannica*. Retrieved May 31, 2026, from https://www.britannica.com/topic/social-movement/Types-of-social-movements

Walker, L. O., & Avant, K. C. (2019). *Strategies for theory construction in nursing* (6th ed.). Pearson.

Zarembo, K., & Csernatoni, R. (2024). Civil society as arms producer: Oxymoron or reality? Ukraine's drone production in response to the Russian invasion. *Journal of Political & Military Sociology,* 51(2), 220–243. https://doi.org/10.5744/jpms.2024.2004